

12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri

Arif ILIMAN

Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı.
E-mail: ilimana@hotmail.com

Cengiz DÖNMEZ

Doç Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi.
E-mail: cdonmez@gazi.edu.tr

ÖZ

ILIMAN, Arif, DÖNMEZ, Cengiz, **12 Mart 1971 Muhtırası Sonrasında Kurulan Koalisyonlara Örnek: Birinci Ve İkinci Milliyetçi Cephe Hükümetleri**, CTAD, Yıl 11, Sayı 21 (Bahar 2015), s. 163-198.

Türkiye’de 12 Mart 1971 muhtırasının ardından yapılan 14 Ekim 1973 seçimleri, 12 Eylül 1980 darbesine kadar sürecek koalisyonlar dönemini başlatmıştır. Bu koalisyonlar içerisinde Türk siyasi tarihinde özel bir dönem olarak I. ve II. Milliyetçi Cephe Hükümetleri de vardır. Siyasi açıdan istikrarsız ve çalkantılı olan bu dönemde, toplumsal genilim artmış, özellikle öğrenci olaylarına bağlı olarak anarşi ve terör tırmandırılmıştır. Bu durum birçok siyasi cinayeti beraberinde getirmiş, seçim dönemleri zorlu geçmiş ve ülke tam bir kaos ortamına sürüklenmiştir. MC Hükümetlerini oluşturan partiler, ülke menfaatleri için zor şartlarda bir araya gelmişlerdir. Ancak başta CHP olmak üzere çeşitli çevrelerin tepkisini çekmiştir. Bu hükümetler siyaset dışı yollarla özellikle öğrenci olayları ve grevlerle düşürülmek istenmiştir. Bu mümkün olmayınca Güneş Otel görüşmesiyle, Adalet Partisi’nden bazı milletvekilleri Bakanlık vaat edilerek istifa ettirilmek suretiyle II. MC Hükümeti düşürülmüştür. Böylelikle ilk defa bir Hükümet gensoru ile düşürülmüş ve MC Hükümetleri dönemi sona ermiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçi Cephe, 12 Mart 1971 Muhtırası, Koalisyon, Gensoru, Güneş Motel

ABSTRACT

DÖNMEZ, Cengiz, ILIMAN, Arif, **The First And The Second “Nationalist Front”s: An Example of the Coalitions Established in the Aftermath of The Memorandum of 12 March 1971**, CTAD, Year 11, Issue 21 (Spring 2015), p. 163-198.

14 October 1973 elections which was held following the memorandum of 12 March 1971 launched the era of coalitions lasted until 12 September 1980, when the military coup was staged in Turkey. These coalitions as a special period in Turkish political history include the 1st and 2nd National Front Governments as well. In this unstable and turbulent political atmosphere, social tensions increased, anarchy and crime escalated particularly relying on students’ movement. This situation brought many political murders, challenging election periods and dragged the country into total chaos. Nationalist Front Governments were formed by the parties under difficult circumstances for the sake of the country. However, those governments were criticized mainly by the Republican People’s Party and various groups. They were attempted to collapse through unsuccessful non-political ways such as student demonstrations as well as strikes. In order to achieve this objective, some deputies of the Justice Party (AP) were persuaded to resign their party with an offer to a possible position as a minister in a negotiation held in Güneş Motel. In consequence of this negotiation the government of the 2nd Nationalist Front collapsed. In Turkish political history this is the first time that a government had fall in consequence of an interpellation and the period of nationalist fronts ended.

Keywords: Nationalist Front, Memorandum of 12 March 1971, Coalition, Confidence, Güneş Motel

Giriş

Demokrasi ile yönetilen devletlerde halk istediği sürece iktidarda kalınabilmektedir.¹ 1961 sonrası demokratik hayatı etkileyen nispi temsil sistemi rejimin adeta parçası olmuştur. Bu sistem 1973’ten sonra hiçbir partinin tek başına iktidarına fırsat vermemiş, küçük partilerin siyasette gerçek güçlerinin çok üzerinde rol üstlenmesine imkân sağlamıştır.²

Burada incelenmesi gereken, bu seçim sistemiyle 1973 sonrası Türkiye’yi koalisyonlara iten sürecin arka planıdır. Bu minvalde seçim öncesi Türkiye’nin durumunun incelenmesi gerekir.

1971 yılına geldiğinde Adalet Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel hâkim zümrelerin desteğini tamamen kaybetmiş, durum demokrasinin

¹ Tarık Zafer Tunaya, *İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa*, 2.baskı, Arba Yayınları, İstanbul, 1988, s. 14.

² Hikmet Özdemir, “Siyasal Tarih” (1960–1980), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, IV. cilt, Ed. Sina Akşin, Cem Yayınevi, Ankara, 1989, s. 205.

aleyhine dönmüştür.³ 10 Mart 1971'de komutanlar ortak fikir olarak Süleyman Demirel Hükûmetinin dolaylı yoldan düşürülmesi konusunda anlaşmışlardır.⁴ Bu süreçte huzursuzluğun artması ve MGK bildirimlerinin Hükûmetin askerler tarafından desteklendiği izlenimini verecek şekilde kaleme alınması karşısında komutanlar⁵ 12 Mart 1971'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a bir muhtıra vererek hükûmeti istifaya zorlamışlardır.⁶ Bu bildiriyle, Türkiye'de ikinci askeri müdahale gerçekleşmiş ve demokrasiye “*Dur*” denilmiştir.⁷ İşte bu olay Türkiye'de Milliyetçi Cephe Hükûmetleri dönemine giden süreci başlatmıştır.

Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmeti Dönemi

Birinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmetinin Kurulması Öncesi Siyasi Gelişmeler

12 Mart 1971 muhtırasıyla parlamento kapatılmamış, ancak itibarsızlaştırılmış ve güdümlü hale getirilmiştir.⁸ Başbakan Süleyman Demirel, bu gelişme üzerine istifa etme maksadı ile Hükûmet üyelerini toplamış, seçilmiş bir Başbakana yakışır bir tutum sergilemesi gerekirken, devletin istikrarsızlaştırılmasına ve milletin huzursuzlaştırılmasına göz yummuştur. Ecevit ise: “*12 Mart bana karşı yapılmıştır.*” iddiasıyla tepkisi görevinden istifa ederek göstermiş, toplumdaki ve parti tabanından destek görse de İnönü ile arasının açılmasına neden olmuştur. İnönü ise, istifayı desteklemesine rağmen ordunun siyasete burnunu sokmasını şiddetle kınamış ve süratle seçimlere gidilmesini istemiştir.⁹

³ İsmail Cem, *Tarih Açısından 12 Mart: Nedenleri, Yapısı, Sonuçları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 64, Yüksel Cebeci, *Demirel: Silabların Gölgesinde*, Ufuk Matbaası, İstanbul, 1980, s. 25.

⁴ Cebeci, *age.*, s. 25.

⁵ Bu komutanlar; Genelkurmay Başkanı Org. Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Gürler, Deniz Kuvvetleri Komutanı Ora. Celal Eyiceoğlu ve Hava Kuvvetleri Komutanı Org. Muhsin Batur'dur.

⁶ Osman Metin Öztürk, *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 81., Levent Ünsaldı, *Türkiye'de Asker ve Siyaset*, çev. Orçun Türkay, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 85.

⁷ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, *12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi*, 9.baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2008, s. 253.

⁸ Erdoğan Günel, *Türkiye'de Demokrasi'nin Yüzyüklük Seriveni (1908–2008)*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2009, s. 232.

⁹ Cebeci, *age.*, s. 28-29., Eric Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, 27.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 373. Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2.baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 249., Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, 467., Tanel Demirel, “Türkiye'de Siyasal Liderler ve Demokrasi: Bir Kitabın Düşündürdükleri”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, cilt 1, Der: Serap Yazıcı vd., Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 143-144. Gülsüm Tütüncü Esmer, *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya, 2006, s. 129.

Hükümet bunalımıyla karşı karşıya kalan komutanlar, tarafsız bir başbakan olarak Nihat Erim ve Adalet Partisi (AP) ile CHP'den oluşacak bir teknokratlar kabinesi sayesinde ülke sorunlarına çözüm bulabileceklerini düşünmüşlerse de, Erim'in, meclisteki muhafazakârlarla uzlaştığını ve Demirel'in eski bakanlarını kabineye aldığını gören on bir reformistin verdiği istifa mektubu Erim Hükümeti'nin sonu olmuştur.¹⁰

Cumhurbaşkanı'nın, tekrar görevlendirdiği Erim Hükümeti'nin başarısızlığa uğraması, Demirel'in, dışarıdan Hükümete hâkim olması ve CHP ise muhalefet gibi davranmasının ardından¹¹ kurulan Suat Hayri Ürgüplü'nün Hükümeti de 12 Mart muhtırasının ruhuna aykırı bir hükümet programı sunduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir.¹² 22 Mayıs 1972'de kurulan Ferit Melen Hükümeti döneminde 6. cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 13 Mart 1973'te yapılması kararlaştırılmış¹³ ancak Cumhurbaşkanlığı seçiminin çıkmaza girdiği anda Fahri Korutürk'ün isminin öne çıkması hemen her kesimi rahatlatmış ve 6 Nisan 1973 tarihli 15. turda Korutürk 365 oyla cumhurbaşkanı seçilmiştir.¹⁴

Yeni Cumhurbaşkanı Ferit Melen'in istifasından sonra "*partiler arası*" hükümet istemiş bu bağlamda Naim Talu Hükümeti'nden beklenen tek şey ülkeyi seçimlere götürmesi olmuştur.¹⁵ 1973 müdahalesiyle ordu, iktidarı doğrudan devralmayıp sivil siyasetçilere ne yapmaları gerektiğini söylemiştir. Bu durum zamanla sivil siyasetçilerin kendilerini kabul ettirmelerine imkân sağlamış ve 1973'ün Ekim ayında yeniden serbest seçimler yapılmıştır.¹⁶

¹⁰ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, 2.baskı, Doruk Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 190., Hikmet Özdemir, "1960-1980 Dönemi", *Türkler*, XVII.cilt, Ed. Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002,

<http://akpulat.net/turkler/Turkler%20Ansiklopedisi%20Cilt%202016-21.rar>, (Erişim tarihi:15 Nisan 2013), s. 44.

„Zürcher, *age.*, s. 375. Ahmad, *age.*, s. 195., Sadi Koçaş, *12 Mart Anıları*, Tomurcuk Matbaası, İstanbul, 1978, s. 210, s. 517. İstifa mektubunun tam metni 514-517 sayfaları arasındadır.

¹¹ MMTD, D:3,C: IXX, B: 14, 13 Aralık 1971, s. 355–356., Ahmad, *age.*, s. 196., Zürcher, *age.*, s. 375-376.

¹² Serkan Yorgancılar, *Millî Görüş 1969–1980*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2012, s. 176-177. Birand, *age.*, s. 300. Tunca Özgeşi, *Türk Parlamento Taribinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Yayınları, Ankara, 2012, s. 259.

¹³ Ahmad, *age.*, s. 196., Günel, *age.*, s. 240.

¹⁴ Günel, *age.*, s. 242., Cüneyt Arcayürek, *Çankaya: Gelenler Gidenler*, 5.baskı, Detay Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 181., Süleyman Coşkun, *Türkiye'de Politika: 1920–1995*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 31.

¹⁵ Özgeşi, *age.*, s. 240-241., Cem, *age.*, s. 575.

¹⁶ Carter V. Findley, *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik*, Çev. Güneş Ayas, 2.baskı, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 316.

1973 seçimleri sonucunda AP ile CHP'nin egemenliği sona ermiştir.¹⁷ Bu durumda iktidarda tek başına bir parti olamayacağına göre hangi partilerin bir koalisyon hükümeti kurabileceği önemlidir. Bu anlamda ilk koalisyon CHP ile MSP arasında olmuştur.

CHP Genel Başkanı Ecevit, 1973 seçimlerinin ardından “*Milli Selametsiz*” bir koalisyonun olamayacağını görerek 30 Ekim 1973'te Erbakan'a koalisyon teklifinde bulunmuştur.¹⁸ Bu teklife MSP'nin hayır cevabı vermesiyle hükümeti kurma görevi AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'e verilmiştir. Demirel Ecevit'e AP, CHP, MSP üçlü koalisyon önerisinde bulunmuş, ancak Ecevit bunu reddetmiştir. Bunun üzerine Demirel, 17 Kasım 1973'te Cumhurbaşkanı'na görevi iade etmiştir. Bu gelişme üzerine liderler Aralık 1975'teki yerel seçimlerinin sonuçlarını beklemeye karar vermişlerdir.¹⁹

Cumhurbaşkanı, Naim Talu'yu erken seçime gidecek bir “*Milli Koalisyon Hükümeti*” kurmakla görevlendirmiştir. Talu'nun turları sırasında CHP ile MSP arasında da temaslar olmuştur. Hükümeti kurma konusunda başarılı olamayan Talu 10 Ocak 1974'te bu girişimden vazgeçmiştir.²⁰ Cumhurbaşkanı da ikinci defa görevi Ecevit'e vermiştir. Bu dönemde yerel seçimlerde şok olan MSP, hüsrana dönüşebilecek bir erken seçim ihtimalini önlemek amacıyla CHP ile koalisyona razı olmuştur.²¹ CHP-MSP Hükümeti kurulmuş ve 7 Şubat 1974'te güvenoyu almıştır.

“*Taribi Yamılg*” da denilen koalisyona MSP'ye oy veren seçmenlerin çoğu karşıdır. CHP ise tabanına, bu durumu laiklik dışı eğilimleri, denetim altında tutmanın ve zamanla sosyal demokrat bir politikanın potasında eritebilmenin yollarından biri olarak açıklamaya çalışmıştır.²² CHP'nin MSP gibi sağ bir partiyle iktidara gelmiş olmasından rahatsız olan muhalefetin koalisyonu yıkmak için var gücüyle çalışmasına neden olmuştur..²³

¹⁷ Üstün Ergüder, “Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Haz. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s. 287.

¹⁸ Kenan Akın, *Milli Nizam’dan 28 Şubat’a: Olay Adam Erbakan*, Birey Yayınları, İstanbul, 2000, s. 34. Yalansız, *age.*, s. 287.

¹⁹ Ertuğrul Alatlı, *Müdabale: 12Mart 1971 – 12 Eylül 1980 (Yorumsuz)* Alfa Yayınları, İstanbul, 2002, s. 107.- 108., Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 321.

²⁰ Alatlı, *age.*, s. 110.- 111., Ahmad, *Demokrasi*, s. 322.

²¹ “CHP-MSP Ortaklığı...”, *Hürriyet*, 14.01.1974, s. 1., Çetin Demirhan, *Milli Nizam’dan Refah’a: Erbakan Nereye Koşuyor?*, Tempo Kitapları, İstanbul, 1994, s. 26.-27.

²² Sadık Albayrak, *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, Araştırma Yayınları, İstanbul, 1989, s113., Zafer Karib, *Siyasi Partiler Beynelmille Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, Çağır Yayınları, İstanbul, 1977, s. 104.

²³ MMTD, D:4, C:I, B: 38, 07 Şubat 1974, s. 561.

Hükûmetin güvenoyu almasından sonraki en önemli işi Kıbrıs Barış Harekâtına kadar “*Genel Af*” meselesi olmuştur. 1973 seçimlerinden önce bütün partilerin bildirgelerinde yer alan genel af için, 27 Mart 1974’te Millet Meclisi’nde görüşmelere başlanmış, 10 Nisan 1974’te af kanunu kabul edilmiştir.²⁴ Genel af kanununun CHP- MSP koalisyon protokolünde öngörüldüğü gibi değil, muhalefet partilerinin istediği gibi kanunlaşması iktidar ortaklarının arasını bozmuştur.²⁵

Bu durum karşısında Ecevit, MSP’yi eleştirirken, Erbakan, Ecevit’e koalisyonu sona erdirmemesi gerektiğini anlatmaya çalışmıştır. MSP tarafından, 141 ve 142 suçlarının 6 ay izinli olmaları için, infaz kanununun değiştirilmesiyle problem çözülmüştür.²⁶ Ancak MSP’nin af konusunda ikiye bölünmüş halî Demirel için bir fırsat olarak görülmüştür. Demirel: “*Millî meselelerin etrafında Millî Cephe vardır*” diyerek bir ittifak arayışında olduğunu ifade etmiştir.²⁷

Bu sıralarda CHP’nin devlet kadrolarına, “*sol*” görüşlü olduğu bilinen isimleri atamaya başlaması, Ülkücü ve İslâmcı kesimlerdeki muhalefeti rahatsız etmiştir. Buna bağlı olarak, Millî Eğitim Bakanı hakkında AP, Demokratik Parti (DkP), MHP, CGP tarafından gensoru verilmiş, ancak MSP’nin destek vereceği beklentileri boşa çıkmış ve reddedilmiştir.²⁸

Fakat koalisyon partileri arasında problemler çoğalmaya başlamıştır. MSP’nin: “*Ayasofya mutlaka ibadete açılmalıdır.*” ısrarına CHP niçin açılmaması gerektiğini ispat etmeye çalışarak karşılık vermiştir. Ahlak derslerinin içeriğinin ve kimler tarafından okutulacağına tespiti de koalisyon arası sorunlardandır. MSP, 18 yaşındakilere oy hakkı verilmesine karşı çıkararak bunu seçim yasasında yapılmasını istediği bütün değişikliklerin gerçekleşmesi koşuluna bağlamıştır. CHP içinde ise, Atatürk ilkelerinden kopma temasını vurgulayanlar çoğalmıştır. MSP’nin içinde cemâatler, iki partinin protokoldeki anlaşmasına aykırı olarak yasanın solculara ait kısmını işletmemek için kazan kaldırmışlardır. MİT Müsteşarlığı konusu da hükûmet ortakları arasında gerilime neden olmuş, Cumhurbaşkanı, ağırlığını kullanarak sorunu çözmüştür. Adalet Bakanı Şevket Kazan’ın başlattığı “*Müstehecn yayımla mücadele*” konusu da CHP’yle bağları sarsmıştır. Erbakan’ın Libya gezisi de problemleri arttırmıştır. Ayrıca MSP’nin

²⁴ MMTD, D:4, C:III, B: 64, 27 Mart 1974, s. 118.

²⁵ Yalansız, *age.*, s. 303.

²⁶ “Af Koalisyonu Şaşırttı”, *Hürriyet*, 17.05.1974, s. 1. “Erbakan: Hatamızı...”, *Milliyet*, 16.05.1974, s. 1.

²⁷ “AP Lideri ile Bayar...”, *Cumhuriyet*, 24.05.1974, s. 1. “Bayar, Demirel İle Görüştü”, *Milliyet*, 24.05.1974, s. 1.

²⁸ MMTD, D:4, C:VI, B: 97, 18 Haziran 1974, s. 235., Hakan Akpınar, *Kurtların Kardeşliği*, Birharf Yayınları, İstanbul, 2005, s. 133.

Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası ve Uçak Sanayi girişimleri CHP'yi, Ecevit'in, TSK'nın ihtiyacı olan Phantomların alınmasındaki olumsuz tavrı MSP'yi rahatsız etmiştir.²⁹

Bu arada Kıbrıs meselesi tekrar canlanmış ve 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı yapılmıştır. Kıbrıs harekâtında ortak hareket eden hükûmetin, Kıbrıs meselesinin içte uyandırdığı sevinci kendi lehine oya döndürme eğilimi iç siyasette çalkantılı bir dönem başlatmıştır. Çünkü Ecevit oluşan ortamı, kendi çıkarına uygun şekilde, ülkeyi erken seçime götürüp tek başına iktidara gelebilmek için kullanmayı planlamıştır. Bunu için de yukarıda bahsedilen problemleri sorgulamaya başlamıştır.

Bunun üzerine MSP'liler, on bir CHP'li bakanın çekimser kaldığı ve başta Ecevit olmak üzere diğer CHP'li bakanların harekâta karşı çıktığı propagandasına başlamış, CHP'liler buna, dış basından iktibaslarla MSP'yi kötüleme yoluyla karşılık vermişlerdir. Ecevit, bütün taktiğini azınlık hükûmeti veya erken seçim üzerine bina etmiştir.³⁰ DkP'den de erken seçim sinyali aldığını düşünen Ecevit, MSP'lileri artık “*sırtında taşımamaya*” karar vermiştir. Ecevit İskandinav ülkelerine giderken, protokol kaidelerini çiğneyerek, yerine Başbakan Yardımcısı Erbakan olması gerekirken Orhan Eyüboğlu'nu vekil bırakması üzerine Erbakan ve MSP'li bakanlar kuzey gezisi kararnamesini imzalamamışlardır. Bu gelişmeyi bekleyen Ecevit, Erbakan'a tahammülü kalmadığını belirterek 18 Eylül 1974'te istifa etmiştir.³¹ Ecevit'in kullandığı taktikler fark edildiği için muvaffak olamamış, tasfiye etmek istediği MSP ile birlikte kendisi de hükûmet dışında kalmıştır.³²

Milliyetçi Cephe Kavramının Ortaya Çıkışı ve Birinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmetinin Kuruluşu

Kıbrıs meselesine bağlı olarak CHP'nin oylarının yükseleceğini düşünen diğer partiler Ecevit'in erken seçim önerisini olumlu karşılamamışlardır. Erken seçim arayışı, CHP iktidarına engel olmak isteyen sağ partileri bir araya getirmiştir. Ayrıca milletvekilleri yeniden seçilmemeyi göze almak ve

²⁹ “MSP: Ayasofya...”, *Devlet*, sayı: 253, 9 Eylül 1974, s. 1., Ali Yaşar Sarıbay, “Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, 2.baskı, VI. cilt İslamcılık, Ed. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 585., Ayhan Kara, *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2007, s. 122-123., Orhan Koloğlu, *Kim Bu? Ecevit*, Boyut Yayınları, İstanbul, 2001, s. 437-438., Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl*, cilt: II, Keşif Yayınları, İstanbul, 2002, s. 120., Yorgancılar, *age.*, s. 270, Tufan Çorumlu, *Büyük Türkiye'ye Doğru Erbakan Olayı: Batılın Korktuğu Adam*, Selamet Yayınları, İstanbul, 1975, s. 119.

³⁰ Sarıbay, *age.*, s. 585., Karib, *age.*, s. 176.

³¹ Soner Yalçın, *Erbakan: Ezizyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltülen Bir Siyasal Liderin Portresi*, 2.baskı, Kırmızı Kedi Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 110., Emre, *age.*, s. 207., Erim, *age.*, s. 1111., Sadettin Bilgiç, *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 236.

³² Karib, *age.*, s. 181.

ayrıcılıklarını kaybetmek istememektedir. Bu sebeple ülkeyi uzun süren bir politik krizin içine sokmuşlardır.³³

Hükûmeti tekrar kurmakla görevlendirilen Ecevit, “*erken seçim*” kaydıyla ilk ciddi teklifini götürdüğü Dkp, CHP’yi reddetmiştir.³⁴ 6 Kasım 1974 günü muhalefetin sert çıkışı üzerine Ecevit, azınlık hükûmetinden de vazgeçmiştir. Ecevit diğer partilerin hükûmet kuramaları halinde Cumhurbaşkanı vekâlet görevini de bırakacağını aktarmıştır.³⁵ 11 Kasım 1974’te liderlerle bir toplantı yapan Cumhurbaşkanı’nın “*Erken seçim ve tarafsız başbakan*” şeklindeki formülü Sadi Irmak’a hükûmeti kurma görevi verilmesiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle 60 gündür devam eden hükûmet buhranı güven oylamasına kadar donmuştur.³⁶ Ancak siyasi partiler milli koalisyon için isabetli davranmadığı için Sadi Irmak Hükûmetine sıcak bakmamışlar ve “*Seçim Hükûmeti*” olarak görev yapmak isteyen bu hükûmete net bir tavırla güvenoyu vermemişlerdir. Başka seçenek bulunmadığından ülke güvenoyu alamayan bir hükûmetle yönetilme durumunda kalmıştır.³⁷

Gelişmeler ışığında Dkp, seçim toplantısı çağrısı yaparken, CGP’ de beraberlik hükûmeti önermiştir. AP’nin tavrı ise “*Sağ koalisyon kurmaya hazırız*” şeklinde olmuştur. Milli koalisyon kurulmasını isteyen, siyasi yasaklı Celal Bayar ve eski DP’liler de 11 Aralık 1974’te siyasi haklarına kavuşmuşlardır. 5 bağımsız milletvekili de “*Milliyetçi Cephe*”yi destekleme kararı almışlardır.³⁸ Bu ortamda 18 Aralık 1974’te AP, MSP, CGP ve MHP, “*Milliyetçi Cephe Hükûmeti*” için görüş

³³ Emre Kongar, *İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, 3.baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 227–228., Nicole Pope, Hugh Pope, *Çıplak Türkiye: Modern Türkiye’nin Kısa Tarihi*, Çev. Deniz Öktem, Gelenek Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 132.

³⁴ Ferruh Bozbeyle, *Yalnız Demokrat*, Hazırlayan İhsan Dağı- Fatih Uğur, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 366.

³⁵ “Hükûmet Askıda Kaldı”, *Hürriyet*, 07.11.1974, s. 1., “Ecevit Görevi İade Etti”, *Hürriyet*, 08.11.1974, s. 1.

³⁶ “Değişik Bir Kabine”, *Hürriyet*, 18.11.1974, s. 1.

³⁷ “Erken Seçim ve Tarafsız Başbakan”, *Milliyet*, 12.11.1974, s. 1., “Irmak Başbakanlık Görevine Atandı”, *Milliyet*, 13.11.1974, s. 11. Yalçın, *age.*, s. 117., Hilmi Tutar, *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 238. Turhan Dilligil, *Adaletten Mektuplar: 27 Mayıs’tan 12 Eylül’e*, Adalet Yayınları, İstanbul, 1983, s. 113., MMTD, D:4, C:VII, B: 9, 24 Kasım 1974, s. 132., Tutar, *age.*, s. 238., “Irmak İstifa Etti”, *Milliyet*, 30.11.1974, s. 1., Ali Yaşar Sarıbay, *Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örnek Olayı*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1985, s. 196.

³⁸ “AP: Sağ Koalisyon Kurmaya Hazırız”, *Milliyet*, 03.12.1974, s. 1., Nedim Yalansız, “27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri”, *Turkish Studies*, cilt 7, Sayı 3 (Yaz, 2012),

<http://www.turkishstudies.net/DergiPdfDetay.aspx?ID=3641>, (Erişim tarihi: 02 Mayıs 2013), s. 2592, “5 Bağımsız Milliyetçi Cepheyi...”, *Milliyet*, 17.12.1974, s. 1. Bu milletvekilleri: Mehmet Ali Arsan, Fuat Fırat, Kemal Gönül, İbrahim Aksoy, Kasım Emre’dir.

birliğine varmışlardır. Ancak DkP, Demirel ile bir koalisyona sıcak bakmamaktadır.³⁹ Milliyetçi Cephe 7 Ocak 1975'te yayınladığı bildiri de: “*Sayın Cumhurbaşkanını bizim dışımızdaki partilerin hükûmeti kurabileceğine ihtimal veriyorsa görevlendirmeyi o yolda yapmaları tabiidir. Aksi halde milliyetçi partiler topluluğunun hükûmeti kurmalarına imkân verilmedi.*” sözleriyle yetkiyi açıkça istemiştir.⁴⁰

5 Şubat 1975'te Amerikan yardımının kesilmesi ve Kıbrıs'ta durumun gerginleşmesi üzerine, bütün çevreler dış politikada daha etkin bir tutum izleyecek ve cesaretli kararlar alacak parlamentoya dayalı bir hükûmetin en kısa zamanda kurulması görüşünde birleşmişlerdir.⁴¹ 7 Şubat 1975'te Celal Bayar, AP ve DkP'den temsilcilerle görüşmüş, seçimle gelmiş herhangi bir parlamenterin başbakan olarak kuracağı hükûmete güvenoyu vermelerini istemiş, DkP'li Saadetin Bilgiç ve on iki kişi bu fikri desteklerken Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli bu fikrin tersini savunmuştur.⁴²

Cumhurbaşkanı Korutürk ise Milliyetçi Cephe'den çok içinde CHP ve AP'nin de yer aldığı bir hükûmetten yana tavrını devam ettirse de, ona rağmen MC partileri, 24 Şubat 1975'te seçim ittifakı konusunda anlaşmışlardır. Ancak Cumhurbaşkanı 1 Mart 1975'te görevi tekrar Sadi İrmak'a vermiştir. Görüşmelerden ve beş lidere gönderdiği mektuplardan da istediğini elde edememiştir. İrmak, 13 Mart 1975'te görevi iade etmiştir. Cumhurbaşkanı, 17 Mart 1975'te Ecevit ve Demirel ile görüşmüştür. Ecevit: “*seçim koşulunu*” tekrarlarlarken, Demirel: “*Milliyetçi partiler topluluğunun hükûmeti kurmaya hazır olduğunu*” Cumhurbaşkanı'na hatırlatmıştır. 19 Mart 1975'te Bozbeyli ile iki defa görüşen Ecevit'in de, Cumhurbaşkanı'na: “*Bu aşamada başbakan olamayacağını*” ifade etmesi üzerine Korutürk, görevi Demirel'e vermiştir.⁴³ Böylece Cumhurbaşkanı uzun süredir MC Hükûmeti kurulmaması için çıkarılmış olan suni bunalımın ortadan kalkmasına da imkân tanımıştır.

³⁹ “4 Parti Milliyetçi Cephe...”, *Milliyet*, 19.12.1974, s. 1., “Fesat Cephesi DkP'den”, *Milliyet*, 30.12.1974, s. 1.

⁴⁰ “Milliyetçi Cephe Hükûmet Kurmak...”, *Milliyet*, 08.01.1975, s. 6.

⁴¹ “Milliyetçi Cephe Gücünü...”, *Hürriyet*, 06.02.1975, s. 1.

⁴² Erim, *age.*, s. 1133.

⁴³ “Korutürk: CHP ile AP'nin...”, *Hürriyet*, 13.02.1975, s. 11. Erim, *age.*, s. 1134. Gürçan Bozkır, “Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Siyasi Kişiliği”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 6–7, 1996–1997,

http://kisi.deu.edu.tr/userweb/gurcan.bozkir/Prof_Dr_%20Turhan%20Feyzio%20C4%9Flu'nun%20Siyasi%20Ki%C5%9Fili%20C4%9Ficilt2_sayı6-7_gurcan_bozkir.pdf, (Erişim tarihi:02 Mayıs 2013), s. 250–251., “Başbakanlık Görevi İrmak'a...”, *Milliyet*, 02.03.1975, s. 1., “İrmak Beş Lidere...”, *Milliyet*, 09.03.1975, s. 1., “Demirel: Mektupla Hükûmet Kurulmaz”, *Hürriyet*, 10.03.1975, s. 1., “Koalisyon ve Geniş Tabanlı...”, *Cumhuriyet*, 14.03.1975, s. 1., “İrmak Görevi İade Etti”, *Hürriyet*, 14.03.1975, s. 11. “Ecevit: Seçim Koşuluyla...”, *Cumhuriyet*, 18.03.1975, s. 1.

Demirel'e hükûmet kurma görevinin verilmesinin ardından, “*Milliyetçi Partiler Topluluğu*” olarak anılan AP, MSP, MHP ve CGP bir araya gelerek “*Milliyetçi Cephe*” (MC) oluşturmak için anlaşmışlardır.⁴⁴ Partilerin anlaştığı Milliyetçi Cephe kavramı; “*Ülkenin çeşitli tehlikelerle içte ve dışta tehdit edildiği zor dönemde; devletin kudretini Türk milliyetçiliği bağı ile payidar kalmak mefkûresinden taşan bir milli beraberlik hareketidir.*” şeklinde ifade edilmiştir.⁴⁵ AP, MSP, MHP ve CGP'nin işbirliği için birbirlerini tercih etmelerinde siyasal görüş benzerliği de rol oynamıştır.⁴⁶

10 Kasım 1974'te milliyetçi-muhafazakâr aydınlar, sola karşı güç birliği çağrısında bulunmuş ve Türkiye'de sol cephe ile Milliyetçi Cephe'nin karşı karşıya olduğunu söylemişlerdir.⁴⁷ Yayınladıkları bildiri⁴⁸ çok geçmeden karşılık bulmuş ve Demirel partilere mektup göndererek: “*milliyetçi partiler toplansın, sola karşı milliyetçi bir hükûmet kurulsun.*” teklifinde bulunmuştur.⁴⁹ Bu teklife olumlu cevap veren partiler, 13 Aralık 1974'te “*birlikte hareket etme*” kararı almışlardır.⁵⁰

18 Aralık 1974'te AP, MSP, MHP ve CGP başkanları yaptıkları toplantının ardından bir bildiri yayınlamışlardır.⁵¹ Bu bildiri ile MC Hükûmeti'nin temelleri de atılmış olmaktadır. Böylelikle AP ve DkP'nin farkı stratejileri ile gerçekleşmemiş olan “*sağ koalisyon*” yerine 1975 yılı başlarında AP, MSP, MHP ve CGP arasında “*Milliyetçi Cephe*” iktidarı kurulacaktır.

⁴⁴ Sarıbay, *age.*, s. 196.

⁴⁵ Acar Tuncer, *Demirel'in Çizdiği Hedef: Milliyetçi Cephe Birliği*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1975, s. 5.

⁴⁶ Sabri Sayarı, *Parlamente Demokratilerde Koalisyon Hükûmetleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1980, s. 202–203.

⁴⁷ Tanıl Bora, “Türk Sağ: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir Çerçeve Denemesi”, *Türk Sağ: Mitler, Fetişler, Düşman İmgeleri*, Der. İnci Özkan Kerestecioglu - Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20.

⁴⁸ Arslan Tekin, *Alparslan Türkeş ve Liderlik*, Berikan Yayınları, Ankara, 2011, s. 257. (Bu bildiriye yayımlayan öğretim görevlileri: Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu, Prof. Dr. Sabahattin Zaim, Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. Hayri Domaniç, Prof. Dr. A. Selçuk Özçelik, Prof. Dr. Süleyman Yalçın, Prof. Dr. Ali Uras, Prof. Dr. Cevat Babuna, Prof. Dr. Nuri Muğan, Prof. Dr. Mustafa Köseoğlu) imzasının olduğu bildiride: “*Demokrasi, memleketin ekseriyet tarafından idare edilmesi demektir. Türk milleti 14 Ekim 1973 seçimlerinde tercihini yapmış ve ekseriyeti, % 67 oyla, birbirine çok yakın partilerden oluşan Milliyetçi Cepheye vermiştir. Hükûmeti, milliyetçi partiler bir araya gelerek kurmalıdır. Milletlinin terahibinin dikkate alınmaması ülkeyi buhrana sürükler. Boykotlar, işgaller ve sokak hareketleri, memleketin dinlik ve düzenini tehdit etmektedir. Türkiye küçük hesapların şabıs ve parti çekişmelerinin, siyaset ve siyasi menfaat oyunlarının ikinci plana atılması lazım gelen fevkalade nazik günler yaşamaktadır. Kimsede fedakârlıktan kaçamaz. Bu fedakârlıkları göstermeyenleri millet de tarih de asla affetmeyecektir. Beş partiye gecikmeden hükûmeti kurmaya davet ediyoruz.*” denilmektedir.

⁴⁹ Bozbeyle, *age.*, s. 369-370.

⁵⁰ “Dört Sağ Parti Seçime...”, *Milliyet*, 14.12.1974, s. 1.

⁵¹ Tuncer, *age.*, s. 35-36.

Partiler uzun görüşmelerden sonra hükûmet kurma konusunda anlaşmışlardır. Ancak asıl mesele güvenoyu alabilecek sayıya ulaşmak olmuştur. Celal Bayar'ın AP'nin kuracağı bir hükûmete oy vermeye ikna ettiği Sadettin Bilgiç ve sekiz arkadaşı Dkp'den istifa etmişlerdir. Bu gelişmeden üç gün sonra Demirel, 31 Mart 1975 günü "*Milliyetçi Cephe*" Koalisyonu'nun hükûmet listesini açıklamıştır. 1 Nisan 1975'te de hükûmet resmen atanmıştır.⁵²

MC Hükûmeti'nin ilanının ardından, hükûmetin güvenoyu almasını önlemek amacıyla CHP, geniş bir propaganda ve milletvekili transferine girişmiştir. Tabii bu esnada güvenoyu almayı kesinleştirmek isteyen AP'de diğer partilerde kendisi gibi düşünen milletvekillerini ikna etmeye çalışmaktadır.⁵³ Bu gelişmelerin ardından hükûmet, 12 Nisan 1975'te yapılan oylamada 218 ret oyuna karşı, 222 kabul ile güvenoyu almıştır.⁵⁴

Birinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmeti Döneminde İç Politik Gelişmeler

I. MC Hükûmeti'nin kurulması CHP'nin muhalefetine yanında iç politikada birçok sorunu da su yüzüne çıkarmıştır. Hükûmet, ekonomide halkın mutluluğunu sağlama isteğinden başka, bu dönemde öğrenci olaylarıyla, liderlere saldırılarla, yolsuzlukla ve acil çözülmesi gerekli dış politika konularıyla da uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu kavramların yanında en önemli gelişme ise seçimler olmuştur.

Ara seçimler yaklaşmıştır. AP-MSP-CGP-MHP tarafından bazı bağımsız milletvekilleri ile kurulan hükûmetin ön şartlarından biri olan seçim ittifakı, aradan bir müddet geçtikten sonra iç çekişmeler nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.⁵⁵ Sadece CGP, 1975 senato yenileme ve milletvekili ara seçimlerine partisini sokmamış, bunun yerine AP ile seçim müttefikliği olmuştur.⁵⁶ Bağımsızlar da seçimlerde AP ile işbirliği yapmayı kararlaştırmışlardır.⁵⁷ AP ise MSP ve MHP ile işbirliğine razı görünmez. Çünkü Demirel, koalisyon ortaklarının en küçük

⁵² Süleyman Demirel, *1975'ten 1976'ya: Türkiye'nin Siyasal Görünüşü*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara, 1976, s. 12. İsmet Bozdağ, *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar: Türk milletine Vasiyeti*, Emre Yayınları, İstanbul, 2005, s. 168. Teziç, *age.*, s. 307., Yalansız, *age.*, s. 324-325., Sanal Türker, *Demirel Hükûmetleri*, Sim Yayınları, Ankara, 2000, s. 147-148.

⁵³ Kamran İnan, *Siyasetin İçinden*, 2.baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, s. 68., "Milliyetçi Cepheye Katılmayan Dkp...", *Hürriyet*, 07.04.1975, s. 1.

⁵⁴ MMTD, D:4, C: XI, B: 65, 12 Nisan 1975, s. 455.

⁵⁵ Sevilgen, *age.*, s. 178.

⁵⁶ Bozkır, "T.Feyzioğlu", *agm.*, s. 251.

⁵⁷ "Milliyetçi Partilerin Birleşmesini...", *Hürriyet*, 01.08.1975, s. 3.

yanlılarından faydalanarak DkP'nin tasfiyeye zorlanması ve MSP'nin ufalanması için hesaplar yapmaktadır.⁵⁸

Bu arada CHP'nin 3 Temmuz 1975'te İçişleri Bakanı hakkında verdiği gensoru, iktidar milletvekillerinin oy çokluğuyla reddedilmiştir. Ayrıca Ecevit, Demirel'i Yahya Demirel'in mobilya ihracatından aldığı öne sürülen 20 milyon liralık vergi iadesiyle köşeye sıkıştırma girişiminde bulunmuştur.⁵⁹

Yapılan seçimlerde seçim ittifakı kanununun çıkarılması çabalarını baltalayan AP, sağ cephenin, CHP'ye senatör kaptırmasına neden olmuştur. Erbakan'a göre AP, CGP, MHP ile hükümet olmanın sonucu MSP'ye 2 senatörlükte kalmıştır. Bunun için 15 maddelik muhtıra hazırlanmış ve liderlere verilmiştir.⁶⁰ Bu durumu ortadan kaldırmak isteyen Demirel, seçim biter bitmez, koalisyonun çözülmesi olasılığına karşı, birlik havasını canlandırma amacına yönelik girişimlerde bulunmuştur.⁶¹

Seçim bitmiş, Senato'da AP ve Meclis'te de CHP'nin çoğunluk olması nedeniyle Meclis ve Senato başkanları seçilememiştir. Meclis başkanını seçmek için bir araya gelen MC Hükümeti partilerinin grup başkanvekilleri anlaşamamışlardır. Çünkü MSP, Meclis başkanının kendisinden olması için diretmıştır.⁶² Koalisyon ortakları uzun müzakerelerden sonra Meclis başkan adayının “Bağımsızlar” arasından “Kemal Ziya Öztürk” olmasında karar kılınmıştır. Ancak daha sonra MSP'nin, Meclis başkanının MC Hükümeti'nden olması konusundaki ısrarı, turlar arttıkça MC Hükümeti partileri arasında rahatsızlığa sebep olmasına rağmen 24 Aralık 1975'teki kırk sekizinci tur seçimde Güven 280 oy alarak Meclis başkanı seçilmiştir. Yani AP'nin çözümü Senato'da AP'li başkan, Meclis'te de MC Hükümeti'ne rağmen bir CHP'li başkan olmuştur.⁶³

I. MC Hükümeti döneminde binlerce kadro yaratılması ve bürokrasi de büyük boyutlarda atama ve yer değiştirmeler yapması, CHP'ye göre Türk siyasal

⁵⁸ Sevilgen, *age.*, s. 179. İsmail Cem, *Siyaset Yazıları: 1975–1980 Türkiye'si*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 9.

⁵⁹ “CHP'nin İçişleri Bakanı Hakkında...”, *Cumhuriyet*, 04.07.1975, s. 1., “Demirel, Ecevit'i İspata...”, *Hürriyet*, 09.09.1975, s. 3.

⁶⁰ Sevilgen, *age.*, s. 182-183., Hakkı Öznur, *Ülkücü Hareket: CKMP'den MHP'ye*, cilt:1, Alternatif Yayınları, Ankara, 2000, s. 384., Bu istekler için bkz. Yorgancılar, *age.*, s. 315-316.

⁶¹ Bülent Ecevit, *Ecevit'in Açıklamaları 1976*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.

⁶² Albayrak, *age.*, s. 126., “Başkanlık İçin AP ve MSP ...”, *Milliyet*, 13.11.1975, s. 1., Sevilgen, *age.*, s. 185

⁶³ Sevilgen, *age.*, s. 185., Yalansız, *age.*, s. 338., MMTD, D:4, C: XIV, B: 16, 26 Kasım 1975, s. 186., MMTD, D:4, C: XIV, B: 32, 24 Aralık 1975, s. 260., Albayrak, *age.*, s. 126.

tarihinde görülmeyen “*idarecilerin dama taşı gibi oynatıldığı*” bir süreç olmuştur.⁶⁴ Yargı kararlarını uygulamayan hükûmetin özellikle Danıştay’la arası açılmıştır.⁶⁵ I. MC Hükûmeti ile özellikle MSP, “*kadrolaşma*” fırsatını elde etmiş gözükmektedir. MHP ise, kendisine bağlı bakanlıklarda karşıt görüşün güçlenmesine engel olmaya çalışmıştır. Ayrıca AP’deki MEB’de, MSP’de olan İç İşleri Bakanlığı’nda DİE, Toprak Reformu müsteşarlığı gibi kuruluşlarla Tarış, Aliğa, Seydişehir gibi işletmelerde MHP kadrolaşmıştır.⁶⁶ Kadrolaşma konusunda Cumhuriyet gazetesine göre: bir buçuk yılda devlet kadrolarına toplam 148.838 kişi atanmıştır.⁶⁷

Ancak TRT konusu tam bir muamma olmuştur. 30 Nisan 1975’te İsmail Cem’in görevinden alınması ve yerine Nevzat Yalçıntaş’ın atanması kararlaştırılmıştır. 3 Mayıs’ta “*Cem kararnamesi*” Cumhurbaşkanına sunulmuştur. Korutürk önce kararnameyi imzalamayı reddetmiştir.⁶⁸ Başbakanlık komisyonunun İsmail Cem ve TRT için hazırladığı raporun Demirel tarafından Korutürk’e sunulmasının ardından kararname 12 Mayıs günü imzalamıştır.⁶⁹ Cem’in Danıştay’a açtığı davada, talebi yönünde yürütmenin durdurulması kararı alınır. Danıştay’ın kararı “*iki genel müdürlülük*” sürecinin de başlangıcı olmuştur. Ancak İsmail Cem açtığı bütün davaları kazanmasına rağmen TRT genel müdürlüğüne dönememiştir.⁷⁰

I. MC Hükûmeti döneminde en önemli konuların başında “*mobilya yolsuzluğu*” olarak bilinen dava gelmektedir. Yahya Demirel, yurt dışına sattığı mobilya satış tutarını 27.377.394 Türk lirası olarak göstermiş, bundan 20.530.455 lira vergi iadesi sağlamıştır. Ancak Yahya Demirel’in kimlere satış yaptığı incelemeler sonucu saptanamamıştır.⁷¹

⁶⁴ Metin Heper, “Türkiye’nin Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri’nin Yeri”, Seha L. Meray’a Armağan, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 2, yayın no:500, Ankara,1982, s. 392.

⁶⁵ Faruk Ataay, *12 Mart’tan 12 Eylül’e Kriz Kaskacındaki Türk Siyaseti ve 1978–1979 CHP Hükümeti*, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2007, s. 67.

⁶⁶ Doğan Duman, *Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslamcılık*, 2.baskı, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir,1999, s. 91., Ağaogulları,agm., s. 228., Tosun, *age.*, s. 118.

⁶⁷ “MC Hükümeti”, *Cumhuriyet*, 20.09.1976, s. 1-9.

⁶⁸ *Resmî Gazete*, sayı: 15239, 17 Mayıs 1975, Kararnameler s. 1–3., “Cem’i Görevden Alan Kararname...”, *Milliyet*, 04.05.1975, s. 1.

⁶⁹ Sibel Nart, *1964–1980 Arası TRT Radyo Yayın Politikaları: Toplumsal ve Politik Süreçte Radyonun Tarihsel ve Kurumsal Gelişimi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜSBE, Ankara, 2009, s. 237, “TRT’de Genel Müdür Krizi”, *Cumhuriyetin 75 yılı: 1954–1978*, II. cilt, 2.baskı, yayın yönetmeni: Feridun Aksın, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları,1999, s. 701, İsmail Cem’in alınma sebepleri için bkz. *Resmî Gazete*, sayı: 15239, 17 Mayıs 1975, Kararnameler s. 1–3.

⁷⁰ Nart, a.g.t., s. 237-238., “TRT’de Genel Müdür Krizi”, *Cumhuriyetin 75 Yılı*, II. cilt, s. 701.

⁷¹ Uğur Mumcu, *Bir Pulsuz Dilekçe*,14.baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul,1993, s. 33–36.

Ecevit'in, bu olayı seçim malzemesi yapması Demirel ile Ecevit arasındaki tartışmayı alevlendirse de Bu durumu 24 Mart 1976'da Meclis'e taşıyan CHP'nin gensoru girişiminin 228 oyla reddedilmesi, CHP'nin hedefine ulaşmasını engellemiştir.⁷²

I. MC Hükûmeti döneminin ikinci önemli yolsuzluk dosyası Lockheed uçak firmasının çeşitli kurumlara yardım adı altında, uçak alımlarıyla ilgili Nezih Dural aracılığıyla 876 bin \$ rüşvet dağıttığı iddiası ile ilgilidir. Bu uçak şirketinin dağıttığı rüşvet için CHP'liler meclis soruşturması istemesinin ardından 10 Mart 1976'da Dkp'nin Meclis araştırması açılmasına dair verdiği önerge ittifakla kabul edilmiştir. Komisyon, ikinci parti uçak alımında rüşvet alındığını saptamıştır. Komisyon, Başbakan Demirel ve Milli Savunma Bakanı hakkında TBMM'de soruşturma açılması gerektiği kanısına varmıştır. Demirel'in sert tepkisi üzerine komisyon başkanı Demirel'i rüşvet ve yolsuzluk soruşturmasını önlemek ve gerçekleri kamuoyundan kaçırmakla suçlamıştır. Ancak Meclis araştırma komisyonu raporu 14 Nisan 1977'de meclis gündemine dahi alınmamıştır.⁷³

1970'ler boyunca, AP ile askerler arasındaki soğukluğun kalkmadığı, sivil iktidara tabi olmak düşüncesini hazmetmekte zorluk çeken askerlerin AP'nin emrinde görülmekten rahatsızlık duydukları açıktır. Bununla birlikte, 1970'lerin ortalarından itibaren yükselmeye başlayan siyasi tansiyonun normal düzeylerde seyretmediği de ortadadır. Ordu ile iyi ilişkilerini devam ettirebilmek için MC Hükûmeti ilk iş olarak Genelkurmay Başkanı Semih Sancar'ın görev süresini bir yıl uzatmıştır.⁷⁴ Ancak Sancar, Hava Kuvvetleri Komutanı Emin Alpkaya'nın emekli olması üzerine Orgeneral İrfan Özyaydınlı'yı bu göreve getirmek istemiştir. Demirel atama kararnamesini imzalamamıştır. Demirel, HKK'ya Korgeneral rütbesindeki Cemal Ersin'i getirmeye çalışmıştır.⁷⁵ Fakat Ersin'in kararnamesi iptal edilmiştir.⁷⁶ Bu durum üzerine Hükûmet, 23 Haziran 1976'da Orgeneral Ethem Ayan'ı istemeyerek de olsa HKK'ya atamıştır.⁷⁷ 1976

⁷² "Demirel Ecevit'i ...", *Hürriyet*, 09.09.1975, s. 3., MMTD, D:4, C:XVIII, B: 80, 24 Mart 1976,286–396.

⁷³ "Bir ABD Firması Türkiye...", *Milliyet*, 06.02.1976, s. 10., "Uçak Şirketinin Dağıttığı Rüşvet...", *Milliyet*, 08.02.1976, s. 1., "Alpaslan: Demirel Sövme Değil Hesap ...", *Milliyet*, 05.04.1977, s. 1, MMTD, D:4, C:XIV, B: 84, 15 Nisan 1977, s. 526.

⁷⁴ Tanel Demirel, "12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 56, sayı 4, Ankara, 2001,

http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/56/4/3_tanel_demirel.pdf, (Erişim tarihi: 14 Temmuz 2013), s. 57–58. ,⁷⁴ "Sancar'ın Görev Süresi ...", *Milliyet*, 15.02.1976, s. 1.

⁷⁵ Öztürk-Yurteri, *age.*, s. 36-38.

⁷⁶ "Hava Kuvvetleri Komutanlığına...", *Demokrasinin 50 yılı*, II. cilt, s. 667.

⁷⁷ Ümit Cizre, *AP-Ordu İlişkileri: Bir İnkilemin Anatomisi*, 2.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 115.

Mart'ında KKK'ya da Orgeneral Kemal Ersun getirilmiştir. Bu gelişmeler hükûmet ile ordunun ilişkilerini germiştir.

Demirel ve ordu arasında diğer bir olay da Haziran 1977'de seçimlerden dört gün önce KKK Ersun'un darbe hazırlığında olduğu istihbaratının gelmesiyle yaşanmıştır. Bu istihbarata göre: seçim kararının ardından yaşanan siyasi cinayetlerin, suikast girişimlerinin arkasında Ersun ve ekibi vardır. Demirel harekete geçerek Yüksek Askerî Şûraya iki ay olmasına rağmen Ersun'u görevden almıştır. Şûrada da Ersun'un ekibi tasfiye edilmiştir.⁷⁸

Türkiye'de 1960'lı yıllarda başlayan şiddet ve terör olayları, MC Hükûmeti, iktidar olduğu bu dönemde 1975'te 37, 1976'da 108, 1977'de 319 vatandaşın ölümü ile sonuçlanmıştır. Alınan her türlü önleme rağmen iktidarı linç etme girişinde terör olayları gündemden düşürülmemiştir. 1973 yılında cereyan eden Petrol krizi ve 1974'teki Kıbrıs çıkarması, Türk ekonomisini derinden etkilemiş ve siyasi bir çalkalanmaya neden olmuştur. Bu durum karşısında toplum hızla politize olmuş ve yeni örgütlenmeler başlamıştır. Radikal sağcı ve solcu militanlar ideolojik kutupların öncüleri olmuş ve eylemlerinde şiddeti bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır.⁷⁹

1974 sonrasında yükselen yeni terör, öğrenci ağırlıklı “ülkücü”, “devrimci” çatışmasının yanında profesyonel eylemlere dönüşmüştür. “Sağ” ve “Sol” olarak adlandırılan bir kısım insanlar, hem birbirleriyle hem kendi içlerinde çatışma içine girmişlerdir. 1975 yılında kurulan ASALA ise, Batı başkentlerinde Türk diplomatları öldürmeye başlamıştır.⁸⁰ Hükûmet, “artan güvenlik sorunlarına” karşı bir kurul oluşturmuş ve Alparslan Türkeş bu kurulun başına getirilmiştir.⁸¹

1973 seçimlerinin ardından sağ ve sol arasındaki ideolojik mesafe hızla artmıştır. Bu ideolojik kutuplaşma kendini bürokraside, seçmen kitlelerinde, iktidar ile muhalefet ve koalisyon ortakları arasında göstermiş, 1975 yılıyla birlikte, Türkiye'de planlı saldırı ve cinayetlerin birbirini izlediği, terör ve anarşinin egemen olduğu bir döneme girilmiştir. Saldırıları öğrencilerden işçilere, köylülere, memurlara, esnafa yayılırken devlet dairelerinin, üniversitelerin, liselerin, fabrikaların ve sokakların ele geçirilmesi açıktan açığa

⁷⁸ Cizre, *age.*, s. 115., Ecevit Kılıç, *Özel Harp Dairesi*, Timaş Yayınları, İstanbul,2010, s. 199.

⁷⁹ Ruşen Keleş, Artun Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, AÜSBF Yayınları, Yayın no:507, Ankara,1982, s. 35., Fazilet Ahu Özmen, “Alevi Gençliğin Siyasi ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi-I”, *Alternatif Politika*, cilt 3 sayı 1, Mayıs,2011,

<http://www.alternatifpolitika.com/page/docs/mayis-2011-sayi-1/tam-metin/fazilet-ahu-ozmen.pdf>, (Erişim tarihi:16 Temmuz 2013), s. 44–45.

⁸⁰ Metin Aydoğan, *Küreselleşme ve Siyasi Partiler*,2.baskı, Umay Yayınları, İzmir, 2006, s. 422.

⁸¹ Kılıç,*age.*, s. 179.

sürdürülmüştür.⁸² Aslına bakılırsa şiddet olaylarındaki asıl tırmanmanın 1976 yılından itibaren başladığı görülmektedir. 1977 ve onu izleyen yıllar İstanbul, Ankara ve İzmir başta olmak üzere mahallelerin çeşitli ideolojik eğilimdeki din ya da mezhep gruplarına bağlı insanlarla paylaştığı “*kurtarılmış bölgeler*”in yaratıldığı yıllar olmuştur.⁸³

Bu ortamda Hükûmetin “*Milliyetçi Cephe*” olarak tanımlanması soldaki cepheleşme ve radikalleşme eğilimlerini -hükûmetin devrilmesine yönelik- arttırmıştır. Demirel ile Ecevit arasındaki rekabette belirginleşen “*biç-onlar*” ayrımı liderlerden “*anti-komünizm-anti-faşizm*” olarak seçmenlere geçmiştir. Seçmenlerin yanında birçok kurumda kutuplaşma ileri bir düzeye ulaşmıştır.⁸⁴

Bu kutuplaşmada en önemli yere sahip olan güvenlik güçleri arasındakidir. MC Hükûmeti’nin iktidara gelmesinin ardından polis teşkilatında köklü değişimler olmuştur. Siyasal İslâm’ın temsilcisi MSP kadrolaşabilmek için, polis teşkilatının İmam Hatip Lisesi mezunlarına açık olmasını istemiştir. Nitekim 1976 yılında çıkartılan bir kararname ile İHL mezunlarına polislik yolu açılmıştır. Ancak Polis Derneği (POL-DER) Danıştay’a başvurarak kararnameyi iptal ettirmiştir.⁸⁵ MHP’liler, İçişleri Bakanlığı MSP’de olmasına rağmen Ülkü Ocakları referansıyla polis teşkilatında yer almaya çalışmışlardır.⁸⁶ Buna bağlı olarak polis teşkilatı içerisinde 1977 yılında MHP’ye yakın Ülkücü Polisler Birliğini (POL-BİR) kurulmuştur.⁸⁷ Sağ-sol kavgasının artması polis dernekleri arasında da ister istemez sürtüşmeye neden olmuştur. Bu güvenlik gücünün zaafa uğraması anlamı taşımaktadır.⁸⁸

MC Hükûmetleri için başta gelen sorunlardan birisi de eğitim alanında var olan gerginliktir. Sol kesimin TÖB-DER’i, sağ kesimin ise ÜLKÜ-BİR’i kurması ile gerginlik daha da artmıştır. TÖB-DER, tarafından yapılan ilk işlerden birisi yurt çapında düzenlenen “*Faşizmi ve Pabalılığı Protesto*” mitingleri olmuştur. TÖB-DER’in 6 Aralık 1975’te 15 ilde yapacağı “*Baskı ve Kıyımları Protesto Mitingleri*”nden rahatsız olan ÜLKÜ-BİR itiraz etmiştir. ÜLKÜ-BİR’in desteğiyle Öğretmen Okulları’na genel müdür olarak atanan Ayvaz Gökdemir, görev süresince bu okullardaki sol çizgiyi ve bu çizgiyi temsil eden grupları

⁸² Tanju Tosun, *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Matbaacılık, İstanbul, 1999, s. 116., Hikmet Bila, *Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası*, 2.baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul,1987, s. 441.

⁸³ Keleş,Ünsal,*age.*, s. 36-37.

⁸⁴ Günel,*age.*, s. 266., Tosun,*age.*, s. 116.

⁸⁵ Ahmad, *Demokrasi*, s. 347. Öner,*age.*, s. 37.

⁸⁶ Sıtkı Öner, *Halkın Polisi: POL-DER Anıları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 33–35.

⁸⁷ Ağaogulları,*agm.*, s. 224. Hüseyin Akyol, *Türkiye’de Sağ Örgütler: Bölüne Bölüne İktidar Olmak*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 137.

⁸⁸ Alatlı,*age.*, s. 161.

tasfiye ederek TÖB-DER'e çok büyük bir darbe vurmuştur. Ayrıca amacının dışına çıkarak siyaset yaptığı gerekçesiyle TÖB-DER genel merkezi ve şubeleri 1 Ekim 1976'da kapatılmıştır. Danıştay'ın kapatma kararının yürütülmesini durdurmasının ardından 5 Şubat 1977'de yapılan mitinge katılan TÖB-DER tekrar kapatılmıştır. 22 Şubat günü yeniden açılan TÖB-DER, siyasi faaliyetlerden vazgeçmemiştir. MC Hükümeti'ni devirmeye çalışacaklarını, 5 Haziran seçimlerinde tüm güçleriyle MC Hükümeti'ni cezalandırmak istediklerini açıkça ilan etmişlerdir.⁸⁹

Diğer önemli bir sorun ise öğrenci olaylarıdır. Özellikle fakülteleri işgal eden, dersleri boykot kararı alan bu kişiler, zaman zaman komünizm sloganları ile gerçek maksatlarını açığa vurmuşlardır. Buna karşı çıkan öğrenciler, üniversitelere sızmış olan, kürsüleri işgale hazırlanan Marksist öğretim üyeleri ile mücadele etmek ve masum öğrencilerin milli duygularla yetişmesine yardımcı olmak maksadıyla Ülkü Ocakları Derneği (ÜOD) adı ile teşkilatlanarak harekete geçmiştir. Sağ örgütlerden bir diğeri ise Ankara Devlet Mimarlık ve Mühendislik Akademili bir grup tarafından 1976'da kurulan ve MSP'li olduğu iddia edilen “*Akancılar*”ın da devlet kademelerinde ve öğretim yuvalarında faaliyetlerde buldukları şikâyetleri yaygınlık kazanmıştır.⁹⁰

1975 yılına gelindiğinde Ecevit, “*Milliyetçi partilerin cephe girişimiyle olayların hızlanmış olduğunu*” iddia ettikten sonra, öğrencilerin can güvenliği sağlanana kadar öğretim kurumlarının kapatılmasını önermiştir. Öğrenci olayları dolayısıyla 13 üniversite rektörü de Demirel'e başvurarak eğitim güvenliğinin sağlanması için emniyet kuvvetlerinin üniversitedeki olaylara müdahale etmelerini istemişlerdir. 8 Aralık günü Demirel başkanlığında 15 rektör ile yapılan toplantıda anarşik eylemlerin üniversite dışından planlandığını söyleyen Atatürk Üniversitesi Rektörü Kemal Bıyıkoglu, olaylardan “*komünistleri*” sorumlu tutmuştur.⁹¹

Ancak olayların devam etmesi üzerine Cumhuriyet Senatosu'nda gündem dışı söz alan İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk; “*Katilleri biz yakalıyoruz, adliye serbest bırakıyor*” sözleriyle hâkimlerin birilerini koruduğunu ima etmiştir.⁹²

⁸⁹ Mahmut Tezcan, *Eğitim Sosyolojisi*, AÜEBF yayınları no:150, Ankara,1985, (Erişim) kitaplar.ankara.edu.tr/, 15 Temmuz 2013, s. 328., “8 İlde Olaylar Çıktı...”, *Milliyet*, 16.02.1975, s. 1., “DİSK: MC İktidarı Derhal Çekilmelidir”, *Milliyet*, 05.12.1975, s. 6., Akpınar, *age.*, s. 136-137., “TÖB-DER Genel Merkezi ve ...”, *Milliyet*, 02.10.1976, s. 1., “TÖB-DER TÜM-DER ve TÜTED...”, *Milliyet*, 08.02.1977, s. 1., “TÖB-DER MC'yi Çevirmeye Çalışacağız”, *Milliyet*, 23.04.1977, s. 6

⁹⁰ Akyol, *age.*, s. 132., Albayrak, *age.*, s. 148.

⁹¹ “Komandolar Bir Öğrenciyi Öldürdü”, *Demokrasinin 50 yılı*, II. cilt, s. 645., “Demirel'e Başvuran 13 Rektör...” *Milliyet*, 25.04.1975, s. 1-10., “Eylemler Üniversiteden Gelmiyor”, *Milliyet*, 01.12.1975.s. 1-10.

⁹² “Hacettepe'de Çatışma...”, *Milliyet*, 09.01.1976.s. 1.

Devam eden öğrenci olayları üzerine hükûmet sert tedbirlere yönelmiştir. Buna göre: “*Olay çıkan okullar kapatılacak, isteyen öğrenciler başka okullara yerleştirilecektir.*” Demirel, öğrenci olaylarını bastırmak, aşırı sol ile komünistleri temizlemek için bundan başka çare olmadığını düşünmektedir.⁹³ 10 Aralık günü Demirel, anarşik olayların devam etmesi halinde “*üniversitelere el konabilir*” uyarısında bulunmuştur. Bu olayların sorumlusunu CHP, Demirel olarak ilan etmiştir. Demirel ise: “*CHP anarşiyi körüklemiştir*” sözlerinin devamında “*boykotla, işgal aynı şey diyerek okulları okunmaz hale getirmiştir.*” tespitinde bulunmuştur.⁹⁴

1977 yılı, öğrenciler açısından da halk açısından da çekilmez bir dönemi ifade etmektedir. Alınan tedbirlere rağmen ne anarşi olaylarında ne de öğrenci olaylarında bir durağanlaşma gözükmemiştir. Aksine MC Hükûmeti’ni düşürmek adına şiddetin dozajı daha da arttırılmıştır.⁹⁵ Bu dönemde olayların devam ettiği gerekçesiyle ODTÜ’de boykot kararı alınmış bunun üzerine de rektörlük bir süre okulu tatil etmiştir. ODTÜ-DER, ise “*Sınavların yapılması halinde çıkan olaylardan MC Hükûmeti sorumlu olacaktır*” sözleriyle hükûmeti tehdit etmiştir. 1 Eylül günü ODTÜ Mütevelli Heyeti, 100’den fazla öğretim üyesiyle öğretim görevlisinin sözleşmelerini feshetmiş, bu durum öğrenciler arasında tepkiyle karşılanmış ve dersleri boykot etmişlerdir. Gelişmeler karşısında Tüm Öğretim Üyeleri Derneği, ODTÜ rektör ve yöneticilerini istifaya davet ederken, MC Hükûmeti’nin de üniversiteden elini çekmesini istemiştir.⁹⁶

Ancak, başkanlığına Prof. Ahmet Sonel’i seçen ODTÜ mütevelli heyeti, 23 Aralık 1976’da Rektör İlgez Ayanak’ı görevinden almayı kararlaştırmış,13 Şubat 1977’de Ayanak’ın, görevden alınması üzerine de rektörlüğe Hasan Tan atanmıştır. Bu gelişme üzerine öğrencilerin bir kısmı gösteri yaparken, ODTÜ İdari Bilimler Yönetim Kurulu ise oybirliğiyle Hasan Tan’ın görevi terk etmesini istemiştir. 15 Şubat günü 4 rektör yardımcısı istifa ederken Öğrenci Aileleri Derneği de Tan’ın istifasını istemiştir. 18 Şubat’ta 40 ODTÜ Üniversite Konseyi üyesinden 30’unun katıldığı toplantıda “*... Prof. Tan’ın rektörlük görevini daha fazla üçüncü ve üniversiteye zarar verici gelişmelere meydan vermeden derhal terk etmesini zorunlu görmekteyiz*” kararı alınmıştır. Öğretim üyelerinin protestosuna, üniversitedeki personel ve işçiler de katılmış, öğrenciler boykot başlatmışlardır. Boykotun şiddetlenmesiyle ODTÜ’yü 15 gün kapatan ve yurtları boşaltan Hasan Tan’ın bu kararını, 1 Mart günü Danıştay durdurmuştur. Rektör Tan 3

⁹³ “Demirel olaylara karşı...”, *Milliyet*, 16.01.1976.s. 1–10.

⁹⁴ “Ankara’da Yayılım Ateş...”, Demirel: ...”, *Milliyet*, 11.12.1976.s. 1–10., “Demirel: Anarşiyi Körüklemiştir”, *Demokrasinin 50 yılı*, II. cilt, s. 677.

⁹⁵ *Demokrasinin 50 yılı*, II. cilt, s. 678–680. “Orman Fakültesinde...”, *Milliyet*, 09.04.1977.s. 1.

⁹⁶ “ODTÜ’de İki Aydır Huzur Yok”, *Hürriyet*, 11.07.1975.s. 1., ODTÜ’de Hava Çok Gergin”, *Hürriyet*, 13.07.1975.s. 1., “ODTÜ’de 100 Öğretim Üyesi...” *Milliyet*, 02.09.1975.s. 1–10., “ODTÜ rektör ve yöneticiler...” *Milliyet*, 04.09.1975.s. 1.

Mart günü ODTÜ'yu eğitim ve öğretime yeniden açmıştır. 7 Mart'tan itibaren Hasan Tan'ın istifasını isteyen öğrenciler birer günlük boykota başlamışlardır. 3 Mayıs günü Rektör Tan'ın çağrısı üzerine yapılan ODTÜ Üniversite Konseyi toplantısında rektöre istifa etmesi önerilmiştir. Önergede ayrıca alınan işçilerin çıkarılması, Danıştay kararlarının uygulanması ve personelin görevden uzaklaştırılması işlemlerine son verilmesi istenmiştir. Durumun gerginleşmesi üzerine Hasan Tan, 14 Mayıs'ta izin almış, Haziran seçimlerinden sonra CHP Hükümeti kurulup işe başlayınca, Hasan Tan 22 Haziran'da istifa etmiştir.⁹⁷

Ancak öğrenciler 7 Kasım günü eğitime başlayan ODTÜ'de polisin eğitim alanı dışına çıkmadığı ve Hasan Tan döneminde alınan işçilerin işlerine son verilmediği takdirde 8 aydır kapalı bulunan okulda öğrenime başlamayacaklarını ilan etmişlerdir. Olayları değerlendiren üniversite konseyi, derslerin devamına ve Hasan Tan döneminde alınan işçilerin işlerine son verilmesine karar vermiştir. Hasan Tan'ın ODTÜ rektörlüğüne atanmasının ardından başlatılan olaylar bu kararla sona ermiştir.⁹⁸

Siyasal Şiddet

1974 yılından sonra yalnızca öğrenciler değil, toplumun değişik kesimlerinden insanlar çatışma içine çekilmiştir. 1975 seçimlerinin öncesinde olduğu gibi şiddet olayları ve liderlere saldırılar, yine bir seçim arifesinde artmaya başlamıştır. Nisan 1977'de, 5 Haziran'da erken seçim yapılması kararının alınmasından sonraki süreçte 133 kişi öldürülmüştür.⁹⁹ 1977 Türkiye'sinde siyasi cinayetler ve anarşi geniş boyutlarına ulaşmıştır.¹⁰⁰

Anarşiyle uğraşan Hükümetin bir başka problemi de sendikaların yapılan hizmetler karşısında takındığı tavır olmuştur. 1975 yılının sonlarında Hükümet, SSK işyerlerinde çalışan 30 bin dolayında işçiyi memur statüsüne aldığı anda, sendikal hakların ortadan kalkması üzerine TÜRK-İŞ sessiz kalırken, DİSK işçi sınıfının birliğini savunmuştur.¹⁰¹

⁹⁷ "ODTÜ Olaylarının İçyüzü", *Milliyet*, 10.10.1977.s. 8., "ODTÜ Rektörü İlgaz...", *Milliyet*, 24.12.1976.s. 7., "ODTÜ'nün Yeni Rektörü Hasan Tan: ...", *Cumhuriyet*, 14.02.1977.s. 1., "ODTÜ'de 5000 Öğrenci...", *Milliyet*, 15.02.1977.s. 1-10., "ODTÜ'de Forumda...", *Milliyet*, 16.02.1977.s. 1., "ODTÜ Konseyi: Rektör Tan...", *Milliyet*, 19.02.1977.s. 1., "ODTÜ Olaylarının İçyüzü", *Milliyet*, 10.10.1977.s. 8., "Danıştay, ODTÜ'ye İlişkin...", *Cumhuriyet*, 02.03.1977.s. 1., "ODTÜ ve Yurtları Dün...", *Cumhuriyet*, 04.03.1977.s. 1., "ODTÜ'de rektör Hasan Tan'ın ...", *Cumhuriyet*, 08.03.1977.s. 1., "ODTÜ Öğretim Üyeleri...", *Milliyet*, 04.05.1977.s. 1-14., "ODTÜ Olaylarının İçyüzü", *Milliyet*, 10.10.1977.s. 8.

⁹⁸ "Öğrenime Başlayan ODTÜ'de...", *Milliyet*, 08.11.1977.s. 1-12., "ODTÜ'de Çıkan Olaylarda...", *Milliyet*, 03.12.1977.s. 12.

⁹⁹ Aydoğan, *age.*, s. 423., Yalçın, *age.*, s. 169.

¹⁰⁰ Alpay Kabacalı, *1977 Yılında Sağ Basın Ne Dedi*, Derinlik Yayınları, İstanbul, 1977, s. 9.

¹⁰¹ Canan Koç, Yıldırım Koç, *DİSK Tarihi Efsane mi Gerçek mi?*, Epos Yayınları, Ankara, 2008, s. 278.

1975–1977 döneminde DİSK ile Türkiye Komünist Partisi (TKP) yönetiminin yakınlaşması, DİSK’in siyasallaşması ve TKP’nin işçi sınıfı içinde örgütlenmesi sonucunu doğurmuştur. Bu durumun Türkiye’de işçi-işveren ve işçi sınıfı arasındaki kutuplaşmayı arttırdığı ve sağ-sol arasındaki siyasal şiddetin bu dönemin ardından ciddi boyutlara ulaşmasına neden olduğu söylenilebilir.¹⁰² Özellikle bu dönemde grevlerde hızlı bir artış yaşanmış, 1975’te 90, 1976’da 105, 1977’de 167 grev ortaya çıkmıştır.¹⁰³ DİSK grevlerle aşırı sola karşı polis tepkisini provoke ederek, MC Hükûmeti’ni “zalim” ve “faşist” olarak göstermeye çalışmıştır. DİSK’in 1975’te “Faşizme karşı düzenlediği mitingler” halkı kutuplaştırarak anarşik ortamın doğmasında etkili olmuştur.¹⁰⁴

1977 seçimleri sendika-siyaset ilişkilerini tekrar göz önüne sermiştir. TÜRK-İŞ’ten, 1977 genel seçimlerinde herhangi bir siyasi parti lehine destek kararı çıkmamıştır. DİSK 1977 seçimlerinde de CHP’yi, MİSK MHP’yi HAK-İŞ de MSP’yi desteklemiştir.¹⁰⁵ Bu arada sendikalar Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) konusunda da taraf olmuştur. TÜRK-İŞ, anayasanın temel ilkelerine ters düşen ve bağımsız ve hâkim kavramıyla bağdaşmayan bir hükmün DGM’de yer alması halinde yurt çapında işçi eylemi yapacağını duyurusunda bulunmuştur.¹⁰⁶ DİSK ise, 16 Eylül 1976’da MC Hükûmeti’nin anayasal ve demokratik yoldan düşürülmesine ve halktan yana bir iktidarın kurulmasına kadar “Genel Yas” ilan etmiştir. 16 ve 17 Eylül’de “Genel Yas” fiilen genel greve dönüşmüştür.¹⁰⁷

1 Mayıs 1977 ise siyasal şiddet seçimlere dört hafta kala yapılan bu gösteriler sırasında en yüksek noktaya ulaşmıştır. DİSK, 1 Mayıs’ı MC Hükûmeti’ni çökertmeye yönelik bir gösteriye dönüştürmeyi planlamış ve bu amaçla aşırı görüşte olmayan diğer sol gruplarla işbirliği yapmıştır. 1 Mayıs 1977 olaylarının ardından MC Hükûmeti’ne güven azalmış bu durum CHP’ye yaramıştır.¹⁰⁸

¹⁰² Haluk Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960–1980*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, 220.

¹⁰³ Koç, agm., s. 306.

¹⁰⁴ Abdullah Çelik, Şuayip Alkanat, “Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasal İktidarı Etkileme Yöntemleri”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 16, sayı 2, Elazığ, 2006, www.politikadergisi.com/sites/default/files/kutuphane/sivil_toplum_organizasyonlari.pdf, (Erişim tarihi: 20 Temmuz 2013), s. 224., Çelik, agm., s. 57-60.

¹⁰⁵ Adnan Mahiroğulları, “Türkiye’de Sendika- Siyasal Parti İlişkileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı 46, 2003,

http://arastirmax.com/system/files/dergiler/51602/makaleler/46/1/arastirmax_9803_pp_4_3-88.pdf (Erişim tarihi: 19 Temmuz 2013), s. 11-13.

¹⁰⁶ “TUNÇ: 163, DGM Dışında Kalırsa...”, *Milliyet*, 16.09.1976, s. 7.

¹⁰⁷ Yurtsever, agm., s. 224.

¹⁰⁸ Ahmad, Modern, s. 214., Bülent Ruscuklu, *Demokrat Partiden 12 Eylül’e*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2008, s. 167., Koloğlu, agm., s. 491.

İkinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmeti Dönemi

Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmetinin Kurulması Öncesi Siyasal Gelişmeler

Kargaşayla geçen 1973–1977 dönemine, yaşanan kriz ve karışıklık ortamına son verecek siyasal iradenin ortaya çıkması için bütün beklentiler 1977 genel seçimlerine kalmıştı.¹⁰⁹ MC Hükûmeti ortakları arasında cepheciliğin yerini partacılık almış¹¹⁰, bunlara devalüasyon ve artan anarşik olaylar da eklenince genel seçimler bir çare olarak gündeme gelmiştir.¹¹¹

Bu süreçte MHP sürekli olarak hükûmetten çekileceğini vurgulamış, CGP ise yetkili kurullarında AP'nin MSP'ye taviz verdiğini belirterek “*gerekiirse koalisyonundan çekiliriz*” söylemini sürdürmüştür.¹¹² CGP Genel Başkanı Feyzioğlu; “*Atatürk düşmanları kabine içinde de vardır.*” sözleriyle Erbakan'a çok sert tepki gösterdiği bakanlar kurulunun ardından seçimlere kadar MC Hükûmeti ortakları bir araya gelememişlerdir.¹¹³ Erbakan ise yüze yakın fabrikanın temelini atmışken, tesis kurulması için AP'nin istekli görünmemesi nedeniyle Demirel'i hedef alan sert eleştirilerde bulunmuştur.¹¹⁴

Bu gelişmelerin ardından Ecevit'in erken seçim isteğini AP'de benimsemiş, MSP grubu seçimi engelleme kararı almıştır. AP erken seçimin 5 Haziran günü yapılmasını kararlaştırmıştır. Ecevit de, “*Rejimin tehlikeden kurtarılmasını isteriz*” diyerek erken seçimi kabul etmiştir.¹¹⁵ Meclis içtüzüğüne göre erken seçim kararının alınabilmesi için Meclis Danışma Kurulunda konunun görülerek benimsenmesi gerekmektedir. Ancak MSP bu kurula üye vermeyerek seçim kararını bir süre engellemiştir. 4 Nisan 1977'de içtüzük değiştirilerek erken

¹⁰⁹ Ataay, *age.*, s. 69.

¹¹⁰ Alpay Kabacalı, *1977 Yılında Sağ Basın Ne Dedi*, Derinlik Yayınları, İstanbul, 1977, s. 27-28.

¹¹¹ Hikmet Bila, *CHP : 1919-1999*, 2.baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 314., Bilgiç, *age.*, s. 242.

¹¹² “Hükûmette MSP Sorunu”, *Demokrasinin 50 yılı*, II. cilt, s. 680.

¹¹³ Albayrak, *age.*, s. 150-151.

¹¹⁴ Kara, *age.*, s. 148., Sayarı, *age.*, s. 225.

¹¹⁵ Yalınk, *age.*, s. 17., Süleyman Arif Emre, *Siyasette 35 Yıl*, cilt 3, Keşif Yayınları, İstanbul, 2002, s. 83., “CHP Grubunda Erken Seçim Onaylandı”, *Cumhuriyet*, 24.03.1977, s. 1. İnan, *age.*, s. 194., “CHP'nin Erken Seçim Önergisi de...”, *Cumhuriyet*, 25.03.1977, s. 1., Bülent Ecevit, *Umut Yılı 1977*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008, s. 31.

seçimin önü açılmasının¹¹⁶ ardından CHP bir seçim hükûmeti kurulmasını istemiş ve AP ile koalisyonda bulunmayı da kabul etmiştir. Ancak MC Hükûmeti partileri bunu kabul etmemişlerdir.¹¹⁷

Seçim çalışmalarına başlayan AP, MSP'yi eritme politikasını sürdürmüştür. Demirel MSP'ye verilen her oyun CHP'ye yaradığını savunarak aslında iktidara gelebilme projesini CHP ve komünizm tehlikesine dayandırılmıştır.¹¹⁸ MSP ise seçmenin karşısına yatırımlarla gitmek isterken, erken seçimler nedeniyle bitmemiş yatırım projeleriyle çıkmak zorunda kalmıştır. MSP'nin çizgisini onaylamayan bazı milletvekilleri, 10 Nisan 1977'de Erbakan'a seçimlerde aday olmayacaklarını bildirmişlerdir. Kurdukları Nizam Partisi de MHP'yi destekleme kararı almıştır.¹¹⁹ MHP ise seçimler öncesinde kendini AP'den ve sağcı partilerden farklı göstermeye dikkat etmiş,¹²⁰ CHP ise seçimlere, MC Hükûmeti'nden hesap sorma sloganıyla girmiştir. Bir kısım dernekler, örgütler, kuruluşlar, işçiler ve memurlar Ecevit'e destek vermişlerdir.¹²¹

1977 genel seçimi, Türkiye tarihinde en kargaşalı seçimlerden biri olmuştur. Çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Liderlere seçim esnasında saldırılar olmuştur. MHP Lideri Türkeş'in aracı 21 Mayıs günü, Hacıbektaş'ta taşlanmıştır. Demirel ise Sivash'da seçim konuşması esnasında saldırıya uğramıştır. En fazla saldırı ise Ecevit'in gezilerine yöneliktir. Ecevit 26–28 Nisan günlerinde Amasya, Tokat, Sivas, Gümüşhane ve Erzincan'ı kapsayan seçim gezisinde saldırıya uğramıştır. 1 Mayıs 1977 Taksim olayları siyasi gerilimi iyice tırmandırmıştır. 21 Mayıs'ta Malatya'da çıkan olayların ardından, Ecevit 22–23 Mayıs'taki Kars ve Erzurum gezilerinde de aynı akıbeti yaşamıştır.¹²² Hatta Demirel, 25 Mayıs 1977'de; “Seçimlere üç gün kala talibsiz işler olabilir, hiç öngörmediğimiz talibsiz işler!” iddiasıyla, 2 Haziran günü Ecevit'e suikast ihbarında bulunmuştur.¹²³

Bu ortamda 5 Haziran 1977 günü yapılan milletvekili genel seçiminin en belirgin özelliği: geçen yasama döneminin hükûmet formüllerine bir tepki olarak, seçmenlerin çok geniş bir çoğunlukla oylarını tek parti iktidarı oluşturma

¹¹⁶ Yalansız, *age.*, s. 361., MMTD, D:4, C:XXVI, B:75, 4 Nisan 1977, 335–369.

¹¹⁷ Ataay, *age.*, s. 88.

¹¹⁸ Sarıbay, MSP, *age.*, s. 202., Cizre, *age.*, s. 134–137.

¹¹⁹ Sarıbay, MSP, *age.*, s. 201., Öznur, *age.*, s. 415–416.

¹²⁰ Ağaoğulları, *agm.*, s. 229. “Demirel: MHP ile İşbirliği...”, *Milliyet*, 15.04.1977, s. 1.

¹²¹ Bila, *age.*, s. 314. Yalırık, *age.*, s. 23–24.

¹²² Ataay, *age.*, s. 88–89., Özbek: “Parti Liderleri...”, *Milliyet*, 18.04.1977, s. 1., “Ecevit Konuşurken...”, *Milliyet*, 22.05.1977, s. 1. “Demirel Sivash'da Saldırıya Uğradı”, *Milliyet*, 25.05.1977, s. 1., “Ecevit: Bunları Burunlarından Fıtl Fıtl...”, *Milliyet*, 28.04.1977, s. 1.

¹²³ Alatlı, *age.*, s. 188.

yönünde kullandıkları açıktır.¹²⁴ Ancak en fazla milletvekilini CHP çıkarmasına rağmen, seçimlerinin asıl galibi Meclisteki çoğunluğu oluşturan Milliyetçi Cephe olmuştur.¹²⁵

İkinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmetinin Kurulması

Seçimlerin ardından I. MC Hükûmeti dönemi de resmen sona ermiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk, yeni hükûmeti kurma görevini Ecevit'e vermiştir.¹²⁶ CHP'nin bir azınlık hükûmeti kurma ihtimali üzerine Demirel, yeni bir MC Hükûmeti'ni gündeme getirmiştir. Bunun üzerine Ecevit, “*Sorumluluğunun bilincinde 13 insan çıkacağı umuyorum.*” diyerek hükûmetine bağımsızlardan ve MC milletvekillerinden oy verecekler olabileceğini ifade etmiştir.¹²⁷ 22 Haziran günü Korutürk Ecevit Hükûmeti'ni onaylamıştır. “*Çankaya Hükûmeti*” adı verilen Ecevit Hükûmeti ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve şiddet sorunlarını azınlık hükûmetinin çözemeyeceğini bilmesine rağmen, iktidar olmayı denemiştir.¹²⁸

Hükûmetin ilk işi, MC Hükûmeti döneminde uygulanmayan Danıştay kararlarını yürürlüğe koyarak görevden alınan, kamu görevlilerini görevlerine iade etmek olmuştur. Ayrıca MC Hükûmeti tarafından yapılan bütün atamaları durdurmuştur. TRT Genel Müdürü Şaban Karataş görevden alınmıştır. Üst düzey atamaları gerçekleştirmiş, partisine yakın kişilerle kadrolaşmaya başlamıştır. Henüz program dahi okunmadan yapılan bu atamalar AP, MSP ve MHP'nin sert tepkilerine yol açmıştır.¹²⁹

Seçimden önce olduğu gibi, birtakım unsurlar tekrar ortaya çıkarak CHP azınlık hükûmetinin güvenoyu alabilmesi için çaba harcanmaya baskı yapmaya başlamışlardır. 3 Temmuz 229 ret oy alan “*Çankaya Hükûmeti*” Meclis'ten güvenoyu alamamış, Oylamanın ardından Demirel “*İşgal Hükûmeti gitti. Yerine Cumhuriyet hükûmeti kurulacak*”, derken Erbakan da “*Hükûmetin kurulması için MSP gereğini yapacaktır*” demiştir. Türkeş ise “*CHP'nin hesabının yanlış olduğuna*” vurgu yapmıştır. Hükûmetin düşmesinin ardından Ecevit; “*Bizim*

¹²⁴ Hikmet Sami Türk, “Nasıl Bir Seçim Sistemi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sayı 36,1979, s. 39-40.

¹²⁵ Kongar, *age.*, s. 239.

¹²⁶ “Ecevit Görev Aldı, Temaslara Başladı”, *Milliyet*, 15.06.1977, s. 1.

¹²⁷ Sarıbay, MSP, *age.*, s. 202., Kara, *age.*, s. 163.

¹²⁸ Cüneyt Arcaayürek, *Demokrasi Döneminde Üç Adam*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s. 45., Ruscuklu, *age.*, s. 175. CHP Azınlık Hükûmeti için bkz. MMTD, D: 5, C:1, B: 6, 22 Haziran 1977, s. 21.

¹²⁹ Yalınk, *age.*, s. 29. Ataay, *age.*, s. 114..

dışımızda hükümet kurulur; ama hükümet edemez' tavrıyla CHP'nin dışlanması Türkiye'de bir huzursuzluk doğurabileceğini ifade etmiştir.¹³⁰

Cumhurbaşkanı tarafından 4 Temmuz günü görevlendirilen Demirel'den, AP grubundan 25'e yakın milletvekili MSP ve MHP ile değil CHP ile koalisyon kurulmasını istemiştir.¹³¹ Ancak Demirel MSP ve MHP liderleriyle 7 Temmuz günü görüşmüş ve "*koalisyon kurmada prensip olarak anlaşmalarını*" belirtmiştir.¹³² Ecevit, II. MC Hükûmeti'nin kurulmasını önlemek için Demirel'e beklenmedik tekliflerde bulunmuştur. Ama asıl istediği bağımsız bir parlamenterin başbakanlığında bir AP-CHP koalisyonudur. Demirel ise bu önerileri kesin bir dille reddetmiştir.¹³³

12 Temmuz günü iki kere daha bir araya gelen Demirel, Erbakan ve Türkeş protokolde anlaşmaya varmışlardır. Ancak aynı gün, TÜRK-İŞ, MC Hükûmeti güvenoyu alırsa genel greve gideceklerini açıklamıştır. Bu arada Ecevit ise, II. MC Hükûmeti'nin güvenoyu almaması için var gücüyle çalışmaya başlamış ve elinden geldiğince tahriklerde bulunmuştur.¹³⁴ Problemlerin giderilmesinin ardından 20 Temmuz gecesi hükümet kurulmuştur. 21 Temmuz'da Cumhurbaşkanı onaylamıştır. Kabinde AP'nin 15, MSP'nin 8 ve MHP'nin 5 bakanı bulunmaktadır.¹³⁵

İkinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmeti Döneminde İç Politik Gelişmeler

Milliyetçi Cephe adı ikinci koalisyonda "*Milliyetçi Partiler Topluluğu*" olarak değiştirildiyse de II. MC Hükûmeti'nin.¹³⁶ kurulmasından sonra daha güvenoyu alınmadan AP içinde muhalefet baş göstermiştir. MSP ve MHP'ye büyük tavizler verildiğinin öne sürülmesi yanında önemli bakanlıkların MSP ve MHP'ye kalması yüksek sesle tartışılmaya başlanmıştır. Demirel, parti içi ve kamuoyundan gelen bu tepkilerle oldukça sıkıntılı günler içinde kendini bulmuştur. Ancak yerel seçimlere az bir süre kalması nedeniyle partiye zarar

¹³⁰ Yalınk, *age.*, s. 29-30. CHP Azınlık Hükûmeti programı için bkz. MMTD, D: 5, C:1, B: 8, 28 Haziran 1977, s. 28-45., MMTD, D: 5, C:1, B: 12, 03 Temmuz 1977, s. 75., Alatlı, *age.*, s. 221., Cem, Siyasi, s. 55.

¹³¹ MMTD, D: 5, C:1, B: 13, 05 Temmuz 1977, s. 82-83., Tutar, *age.*, s. 253-254.

¹³² Yalınk, *age.*, s. 30. "Cepheci Liderler Koalisyon İçin..." *Cumhuriyet*, 08.07.1977, s. 1.

¹³³ Yalınk, *age.*, s. 30-31. "Demirel, Bülent Ecevit'in AP-CHP..." *Cumhuriyet*, 09.07.1977, s. 1. Ruscuklu, *age.*, s. 175.

¹³⁴ "Protokolde anlaşıldılar.." *Milliyet*, 13.07.1977, s. 1. "Yeni MC Güvenoyu Alırsa..." *Cumhuriyet*, 13.07.1977, s. 1. Yalınk, *age.*, s. 31. Tutar, *age.*, s. 254.

¹³⁵ Yalınk, *age.*, s. 31. Bakanlar Kurulu Listesi, MMTD, D: 5, C:1, B: 21, 21 Temmuz 1977, s. 110-111.

¹³⁶ Tutar, *age.*, s. 252.

vermemek için anlaşılması, Hükûmete güvenoyu verilmesinin ardından gerekenin yapılması kararlaştırılmıştır.¹³⁷

1 Ağustos 1977’de de hükûmet 229 kabul oyu ile güvenoyu almasının ardından karşılaştığı ilk ciddi sorun Meclis başkanının seçilememesidir.¹³⁸ AP ve MHP’nin Meclis başkanının AP’li olması isteğine, MSP’liler bir MSP’linin başkan olması gerektiğini söyleyerek karşı çıkmışlardır. Bu durum nedeniyle 10 Ağustos günü toplanan danışma kurulundan da MSP’nin tutumu nedeniyle sonuç çıkmamıştır. MHP ise Meclis tatile girmeden Meclis başkanının seçilmesini ısrarla vurgulamıştır.¹³⁹ CHP ise 12 birleşim sonunda CHP grubunun çoğunluğunu sağlayamadığı için bu problemin sona ermesini istemiştir. CGP bu problemin çözülebilmesi için AP ve CHP’nin bir araya gelmesi gerektiği görüşünü ortaya atmıştır.¹⁴⁰

8 Ekim günü toplanan MC Hükûmeti grup başkanvekilleri, Meclis başkanı seçimi konusunda AP’den bir başkan seçiminde anlaşmışlar, ancak belirli bir aday gerekli oyu alamadığı takdirde, MSP’nin ya da başka partilerden gösterilen adayın desteklenmesi konusunu da karara bağlamışlardır. Ancak AP’nin gösterdiği başkan adayı Ali Nail Erdem’i ne MHP ne de MSP beğenmemiştir.¹⁴¹

15 Kasım günü MHP, CHP’nin 15 isim getirmesi –ki MHP bu isimlerin “komünizme karşı mutedil ve zarif” olmasını istemiştir- ve bu adaylardan birinde ittifak yapmaları koşuluyla Meclis başkanını CHP’den seçmeyi kabul etmiştir.¹⁴² CHP-MHP işbirliği ile ortaya çıkan CHP’li Cahit Karakaş, 17 Kasım günü 38. tur oylamada 227 oyla Meclis başkanı seçilmiştir.¹⁴³

Karşılaşılan diğer bir sorun ise Ecevit’in azınlık hükûmetinin Milli Eğitim ve Kültür Bakanı Mustafa Üstündağ’ın, Öğretmen Okulları Genel Müdürü Ayvaz Gökdemir’i, bakanlık işlemlerinin yürütülmesini engelleme suçundan 18 Temmuz 1977’de açığa almasıdır. Ancak asıl açığa alma nedeni MHP’li olması ve kadrolaşmaya gitmesidir.¹⁴⁴ II. MC Hükûmeti kurulduğunda milliyetçilerin

¹³⁷ Yalınk, *age.*, s. 33-35.

¹³⁸ Hükûmet programı üzerinde görüşmeler için bkz. MMTD, D: 5, C:1, B: 24, 30 Temmuz 1977, s. 136–206., MMTD, D: 5, C:1, B: 25, 1 Ağustos 1977, s. 208–216. Yalansız, *age.*, s. 376.

¹³⁹ “Atalay: Meclis...”, *Milliyet*, 06.08.1977, s. 10. “AP ve MHP...”, *Milliyet*, 08.08.1977, s. 1., “Meclis Başkanlığı İçin...”, *Milliyet*, 11.08.1977, s. 1.,

¹⁴⁰ “AP, CHP ile Her Konuyu...”, *Milliyet*, 17.08.1977, s. 10. “Meclis...” *Milliyet*, 19.08.1977, s. 10.,

¹⁴¹ “AP’nin Başkan Adayını...”, *Milliyet*, 21.10.1977, s. 9.,

¹⁴² “Meclis Başkanlığı İçin AP...”, *Milliyet*, 06.11.1977, s. 1. “MHP...” *Milliyet*, 16.11.1977, s. 12. Yalansız, *age.*, s. 377. Arcayürek, *age.*, s. 220.

¹⁴³ Ruscuklu, *age.*, s. 179. MMTD, D: 5, C:1, B: 69, 17 Kasım 1977, s. 400–402. Cüneyt Arcayürek, *Demokrasinin Son Baharı: 1977–1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1985, s. 221.

¹⁴⁴ “Görevden Alınan Gökdemir...”, *Milliyet*, 19.07.1977, s. 1. Yalansız, *age.*, s. 377., “Ayvaz Gökdemir’i”, *Milliyet*, 24.07.1977, s. 1.

gözü Millî Eğitim Bakanı Nahit Menteşe'nin üzerindedir. Ancak Türkeş'in ısrarına rağmen, Cumhurbaşkanı Menteşe'den Ayvaz Gökdemir'e görev vermemesini istemiştir.¹⁴⁵ MHP ile sıkıntıya yol açan bu gelişme üzerine Menteşe, Türkeş ile görüşmüştür. Menteşe'nin bu tutumu milliyetçileri devlet kadrolarından temizlemeye çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁴⁶ AP, Ayvaz Gökdemir'i 11 Eylül'de Sağlık Bakanlığı Mesleki Eğitim Genel Müdürlüğüne getirerek MHP ile arasındaki bu problemi ortadan kaldırmaya çalışmıştır.¹⁴⁷ Ancak bu çatışmanın daha sonra da görüleceği üzere AP içerisinde, AP'nin MHP'ye kaydığı iddiasıyla ortaya çıkan muhalefete bir ödün olarak çıkartıldığı görülmüştür. Çünkü AP, MHP'ye karşı AP'de oluşan muhalefeti susturabilmek adına bakanlarını dahi değiştirmek durumunda kalmıştır.

Türkiye'de millet hayat pahalılığı, yokluklar ve döviz sıkıntısından etkilenince şiddet odakları da bunu fırsat bilerek anarşiyi arttırmışlardır. II. MC Hükûmeti kurulur kurulmaz da aynı kavramlar bahane edilerek anarşik olaylar başlamıştır.¹⁴⁸ İçişleri Bakanı Korkut Özal, Türkiye'deki güvenlikle ilgili bütün sorunların mihraklarının İstanbul'da bulunduğunu düşünmektedir. İstanbul sıkı bir düzene sokulursa, hükûmet bütün Türkiye'yi kontrol edebilirdi. Ancak mevcut güvenlik güçleriyle yapılan çalışmalarla bu mümkün görünmemektedir. Özal, ilk iş danışman olarak Hasan Celal Güzel'i atamış ve çok geniş yetkiler vermiştir. Galip Demirel müsteşar, Vecdi Gönül de emniyet müdürlüğüne getirilmiştir. Yine Abdülkadir Aksu'da Özal'ın danışmanı olmuştur.¹⁴⁹ Özal'ın bu ve buna benzer önlemleri geçici de olsa anarşi de bir azalmaya yol açmıştır. Ancak yerel seçimlerin yaklaşması, bundan önceki seçimlerde olduğu gibi anarşi olaylarının tırmanmasına neden olmuştur.

II. MC Hükûmeti ayrıca, huzurlu ortamın tesisi için yeni bir Kara Kuvvetleri Komutanı atamak istemiştir.¹⁵⁰ Ecevit'in, Hükûmeti'nin bazı ortaklarının TSK'da kendi hesaplarına göre değişiklik yapmak istediği çıkışı ve buna karşı Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini kullanmasını isteği¹⁵¹ atamaya siyasal boyut kazandırmıştır. Bu gelişmeye rağmen Başbakan, Erbakan ve Türkeş'in de ısrarlarını dikkate alarak, Genelkurmay Başkanı'na KKK için Ali Fethi Esener'i teklif ettirmiştir.¹⁵² Fakat Cumhurbaşkanı, 5 Ağustos'ta yapılan Yüksek Askerî Şûra'da bir üst rütbeye terfi ve atamalarla ilgili kararnamele Jandarmanın Genel

¹⁴⁵ Yalansız,*age.*, s. 377. Akpınar,*age.*, s. 149.

¹⁴⁶ Kabacalı,*age.*, s. 32-33. Akpınar,*age.*, s. 149.

¹⁴⁷ "Ayvaz Gökdemir'i...", *Milliyet*, 12.09.1977, s. 10.

¹⁴⁸ Ruscuklu,*age.*, s. 179. Arcayürek,*age.*, s. 162.

¹⁴⁹ Korkut Özal, *Devlet Sırmı*, Yakın Plan Yayınları, İstanbul, 2010, s. 41-44.

¹⁵⁰ Albayrak,*age.*, s. 186.

¹⁵¹ Arcayürek,*age.*, a.167.

¹⁵² Bilgiç,*age.*, s. 246-247.

Komutanlığı hariç imzalamamıştır.¹⁵³ 30 Ağustos'ta terfi ve tayin edilenlerin görevlerinin başında olmaları gerekmektedir.¹⁵⁴ fakat Hükûmet ile Cumhurbaşkanı arasındaki bu çekişme yüzünden KKK'ye kimse tayin edilememiştir. Hükûmetin istediği Ali Fethi Esener ile Ecevit'in desteklediği Adnan Ersöz de emekli olmuşlardır. Bu durumda Ege Ordu Komutanı Kenan Evren, Türkeş'in teklifi ile KKK'ye atanmıştır.¹⁵⁵

Hükûmeti, 10 I. MC Hükûmeti döneminde çıkarılan bir kanunla mahalli idare seçimlerinin 11 Aralık 1977'de yapılması kararlaştırılmıştır.¹⁵⁶ II. MC milletvekili fazlasıyla güvenoyu almış olması nedeniyle, CHP ve sol "*mubalefel*" bu seçimlerin "*referandum*" niteliği taşıyacağı görüşünü ortaya atmıştır. MC Hükûmeti partileri ise bu seçimlerin sadece yerel seçim olduğunu savunmuşlardır.¹⁵⁷ Seçim çalışmalarının başlamasının ardından Ecevit'in Nevşehir ve Urfa gezilerinde seçim otobüsüne yönelik saldırılar olmuş ve seçim sürecinde yurdun çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylarda 13 kişi ölmüştür.¹⁵⁸

Bu ortamda 11 Aralık seçimleri yapılmıştır. Seçim sonuçları açıklandığında 67 il merkezindeki belediye başkanlıklarından 42'sini CHP, 15'ini AP, 5'ini MHP, 3'ünü MSP ve 2'sini de bağımsızlar kazanmışlardır. CHP ve MHP seçim sonuçlarını memnurlukla karşılarken AP'de sessizlik egemen olmuştur.¹⁵⁹

İkinci Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükûmeti'nin Sonu

II. MC Hükûmeti, seçimlerin ardından göreve bıraktığı yerden devam etmiştir. Ancak onu bekleyen en önemli sıkıntılardan birisi ekonomik, diğeri de artık önü alınmayan anarşi ve bunun sonucu öğrenci olaylarıdır.¹⁶⁰ Özellikle temel tüketim mallarında yaşanan kıtlıklar çok önemli bir sorun oluşturmuştur. Döviz bulunamadığı için akaryakıt ve yedek parça sıkıntısı çekilmektedir. Tüpgazın ne zaman piyasaya çıkacağı konusunda Enerji Bakanı dahi endişelidir. Bulgaristan'dan alınan elektrik ile Irak'tan alınan 210 milyon dolarlık petrolün borcu ödenememiş, bu sebeple bu ülkeler verdikleri hizmetleri kesmişlerdir. Enerji kısıtlaması nedeniyle kimi fabrikalar üretimlerini düşürmek zorunda kalmışlardır.¹⁶¹

¹⁵³ Arcayürek, *age.*, s.167-168.

¹⁵⁴ Bilgiç, *age.*, s. 247-248.

¹⁵⁵ Albayrak, *age.*, s. 188. Tekin, *age.*, s. 259. Arcayürek, *age.*, s. 179.

¹⁵⁶ *Resmî Gazete*, sayı: 15846, 10 Şubat 1977, s. 1.

¹⁵⁷ Kabacalı, *age.*, s. 49. Yalansız, *age.*, s. 389.

¹⁵⁸ Ataay, *age.*, s. 119. "Yerel Seçimin Galibi CHP", *Demokrasinin 50 yılı*, II. cilt, s. 697

¹⁵⁹ "Yerel Seçimin Galibi CHP", *Demokrasinin 50 yılı*, II. cilt, s. 697.

¹⁶⁰ Tutar, *age.*, s. 257. Arcayürek, *age.*, s. 199-200. Ruscuklu, *age.*, s. 178.,

¹⁶¹ Ataay, *age.*, s. 118. Tutar, *age.*, s. 257. Arcayürek, *age.*, s. 201-202..

Bu yetmezmiş gibi döviz darboğazından istifade edenler, doların değerini 27 TL'ye kadar çıkarmışlardır. Hükûmet döviz sıkıntısına tedbir anlamında turistik döviz satışını durdurmuştur. Hatta AP, kolera bahanesiyle hacca gidenlerin sayısını azaltma girişiminde bulunmuştur.¹⁶² Döviz sıkıntısının giderilmesinde AP kanadı, IMF'nin önerilerini kabul ederken, MSP bu duruma karşı çıkmıştır. MSP'nin, hem devalüasyon hem de zam oranlarına itiraz etmesi üzerine, iki parti arasında ekonomik istikrar önlemlerinin belirlenmesinde önemli bir sorun olmuştur.¹⁶³

Bu yetmezmiş gibi İçişleri Bakanı Korkut Özal'a göre eğitim kurumları, siyasi partilerin “*militanları*” tarafından ele geçirilmiştir. Bu sebeple boykot, kavga ve yaralamalar sürüp gitmektedir.¹⁶⁴ Ayrıca Dışişleri bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Mısır'ı resmen ziyaret etme isteğine, MSP tepki göstermiş, kamuoyuna bunun Çağlayangil'in “*özel ziyareti*” olduğunu bildirmiştir.¹⁶⁵ Bu sürtüşmelere ek, MHP'nin memurlara kira yardımı tasarısını, Erbakan'ın basın toplantısı düzenleyerek anlatmasına MHP'liler tepki göstermişler ve hükûmetin bir bunalıma gittiğini bunun sebebinin de Erbakan olduğunu ifade etmişlerdir.¹⁶⁶

Bunların yanında koalisyonu uzlaşmazlık noktasına getiren son neden 1978 mali yılı bütçesidir. I. MC Hükûmeti döneminde ortakların anlaşamamaları nedeniyle dördüncü beş yıllık kalkınma planının hazırlanamaması, yatırım noktasında problem oluşturmuştur. II. MC Hükûmeti'nin kurulmasının ardından, MSP'nin plana manevi kalkınma ile ilgili bir bölüm koyma ısrarı üzerine çıkan uzlaşmazlık sonucu bütçe, 30 Kasım'da plan müsveddeleri şeklinde Meclis'e sunulabilmiştir. Erbakan, Arabistan dönüşü bütçesinden %70 kısıntıya gidildiğini öğrenince Demirel'e bütçeyi imzalamayacağını bildirmiştir. Demirel bu talepleri reddetmiş, Erbakan direnince de kabul edip problemi çözmüştür.¹⁶⁷

Problemler çözülmesine rağmen AP'liler hükûmet bunalımına sebep olmuşlardır. AP'de parti içi muhalefet CHP ile bir hükûmet kurulmasını istemektedir.¹⁶⁸ Sadece AP içinde değil, basın ve etken çevrelerde de II. MC Hükûmeti benimsenmemiştir. Bu çevreler ve işveren kuruluşlarının önemli bir bölümü de merkezdeki bir koalisyonu desteklemektedirler. Çünkü Erbakan ve

¹⁶² Emre, *age.*, s. 144. Tutar, *age.*, s. 257.

¹⁶³ Ruscuklu, *age.*, s. 178. Sarıbay, MSP, s. 203. Ataay, *age.*, s. 118.,

¹⁶⁴ Albayrak, *age.*, s. 189-192.

¹⁶⁵ Sarıbay, MSP, s. 203. Arcayürek, *age.*, s. 204.

¹⁶⁶ Tutar, *age.*, s. 258-259.

¹⁶⁷ Sarıbay, MSP, s. 203-204.

¹⁶⁸ Arcayürek, *age.*, s. 206. Albayrak, *age.*, s. 195.

MSP kanadı, ağır sanayi hamlesinde yatırımların çoğunu devlet sektörüne yaptırmış holding sahiplerine vermemiştir.¹⁶⁹

28 Eylül günü 30 kadar milletvekili gidişattan sızlanarak, özellikle AP'li bürokratların diğer bakanlıklarda kıyımına uğradığını Demirel'e şikâyet etmişlerdir. AP tabanının MHP'ye kaydığını düşünen bazı AP'liler, MHP'nin hükümet ortağı olmasından rahatsız olduklarını açıklamışlardır. MHP ve Türkeş'in artan rolü ve inisiyatifi yanında Erbakan'a verilen ödünler de AP içerisinde rahatsızlık yaratmıştır.¹⁷⁰ AP içerisindeki bu rahatsızlığı kendi lehine çevirmek isteyen Ecevit, Hükümeti düşürmek adına AP içinde istifa hareketi başlatmıştır. CHP'nin iki yerde yapacağı girişimin ilki Marmara Otelinde olmuştur.¹⁷¹

CHP, bakan yapacağı ve CHP'ye geçerlerse seçilme garantisi vereceği 8 milletvekili istemiştir. Bu öneriyi olumlu bulan AP muhalefeti, önce Ecevit ile protokol yapmaya daha sonra da bu 8 milletvekilini seçmeye karar vermişlerdir. Marmara Oteli tam bir karargâh haline getirilmiş ve tüm gizli toplantılar burada yapılmaya başlanmıştır. Başka partilerden milletvekili almaya çalışan bir muhalefet bu zamana kadar görülmuş bir şey değildir. Ama gerçektir. Bu gerçeği Demirel de görmüş ve hükümetin düşeceğini anlamıştır.¹⁷²

Süreç başlamıştır. Enerji Bakanlığı'nda toplanan muhaliflerin tek birleştiği nokta hükümetten ayrılmaktır. Oğuz Atalay'ın başını çektiği grup, partiden tamamen istifa düşüncesinde, Kamuran İnan taraftarları ise partide kalıp önce hükümeti, arkasından da genel başkanı düşürmek niyetindedirler.¹⁷³ 11 Aralık 1977'de yerel seçimlerin yapıldığı gün, iktidar arayışlarıyla ilgili ilk hamle yapılmıştır. Seçimle alakası olmayan bir furya ile AP'den ayrılmalar olmuştur. Oğuz Atalay, Mustafa Kılıç ve Şerafettin Elçi, AP'den istifa etmişlerdir. Böylece Meclis aritmetiği koalisyon ortakları aleyhine bozulmuştur.¹⁷⁴

AP'den istifa eden bu milletvekilleri bağımsız olduklarını ilan etmiş ve 18 Aralık günü Bağımsız milletvekili Ali Rıza Septioğlu ile bir araya gelerek ortak bir deklarasyon yayınlamışlar, koalisyon hükümeti kuracaklara yardımcı olacaklarını bildirmişlerdir.¹⁷⁵ Bu deklarasyondan kısa bir süre sonra 20 Aralık'ta Ecevit, Fezyioğlu ve Bozbeyle ile ayrı ayrı görüşmüş, hükümet kurma noktasında onlarında desteğini sağlamıştır.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Kara, *age.*, s. 170., Emre, *age.*, s. 148.

¹⁷⁰ Kara, *age.*, s. 171. Tutar, *age.*, s. 263. Yalınk, *age.*, s. 51-52.

¹⁷¹ Arcayürek, *age.*, s. 222. Tutar, *age.*, s. 263.

¹⁷² Yalınk, *age.*, s. 57-70., Arcayürek, *age.*, s. 219- 222.

¹⁷³ Tutar, *age.*, s. 263-264.

¹⁷⁴ Dilligil, *age.*, s. 144. Arcayürek, *age.*, s. 228- 229.

¹⁷⁵ Dilligil, *age.*, s. 145-146., Arcayürek, *age.*, s. 233. Deklarasyonun tam metni için bkz. Dilligil, *age.*, s. 145.

¹⁷⁶ Yalınk, *age.*, s. 126.

Sıra CHP ile bağımsız AP'lilerin görüşmesine gelmiştir.¹⁷⁷ Yer olarak İstanbul'daki “*Kalyon Otel*” seçilmiş, ancak “*Kalyon Otel*”nde yapılan bu toplantı kısa zamanda gazeteciler tarafından öğrenilmiştir. Bunun üzerine yer değiştirilerek “*Çınar Otel*”e geçilmiş, bu otel de gazeteciler tarafından öğrenilince Florya'daki “*Güneş Motel*”de toplantıya devam edilmiştir.¹⁷⁸

Güneş Motel olayıyla aynı gün içerisinde CHP'li Altan Öymen de, gensorunun hazır olduğunu söylemiştir. AP ortak grubu ise hükûmetin istifasını uygun görmemiş, gensorunun beklenilmesi eğilimini benimsenmiştir. Ve beklenen 22 Aralık'ta gerçekleşmiş, CHP gensoruyu vermiştir.¹⁷⁹ 31 Aralık günü yapılan oylamada II. MC Hükûmeti'ne 228 red oyu verilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa gensoruyla bir hükûmet düşürülmüştür.¹⁸⁰

Böylece CHP'nin iki yılı aşkın süredir iktidardan el çektirmeye çalıştığı, arada zorlamayla azınlık hükûmeti kurarak şeklen çok kısa süre başardığı, tüm zorluklara rağmen yeniden kurulan MC Hükûmetleri dönemi sona ermiştir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte komünizm mücadelesi başlatan hükûmetler silsilesinde, MC Hükûmetleri'nin önemli bir yeri ve rolü olduğu anlaşılmaktadır. Bu rolün bir cephe olarak üstlenilmesinde darbenin etkisinin olduğu izlenimi kendini belirgin olarak yaşanan gelişmelerde hissettirmektedir. Muhtıranın ardından komünizm mücadelesi yapacak olan bu cepheyi engelleme girişimlerinin başarısızlığı ise seçimlerin yapılmasıyla açığa çıkmıştır.

Seçimlerin ardından Milliyetçi Cephe dışında gerçekleştirilmek istenen her türlü siyasi oluşum, başarısızlıkla sonuçlanmış, zıt kutupların ittifakı ise iki tarafında yıpratıcı faaliyetleri neticesinde hüsrana uğramıştır.

Elde ettiğimiz bilgiler ışığında Milliyetçi Cephe Hükûmeti'ni oluşturan partiler, varlıklarının yok oluş riskine rağmen, komünizm ile mücadele için bu ittifakı kurma yolunu tercih etmişlerdir. Bu ittifakta yer almayan sağ partilere ise millet bir sonraki seçimde etkisizleştirmiştir. Bu bağlamda Milliyetçi Cephe

¹⁷⁷ AP'den istifa ederek CHP ile görüşen milletvekilleri şunlardır:Tuncay Mataracı,Şerafettin Elçi, Mete Tan, Hilmi İşgüzar, Orhan Alp, Fethi Acar, Oğuz Atalay, Cemalettin İnkaya, Ali Rıza Septioğlu, Enver Akova, Ahmet Karaaslan ve Güneş Öngüt. Bu 12 kişi arasından Cemalettin İnkaya daha sonra güven oylamasına katılmamış ve bu grup 11'ler olarak anılmıştır. Bu 11 kişiden Oğuz Atalay başkanlığı kabul etmemiş diğer 10 milletvekili kurulan Ecevit hükûmetinde bakan olmuştur.

¹⁷⁸ Tutar,*age.*, s. 266-267. Yalırık,*age.*, s. 129-130. Arcayürek, *age.*, s. 239.

¹⁷⁹ “AP, Gensoruyu Bekleme Kararı Aldı”, *Milliyet*, 22.12.1977, s. 1. “Gensoru Verildi”, *Milliyet*, 23.12.1977, s. 1.

¹⁸⁰ MMTD, D:5, C:II, B:85, 31 Aralık 1977, s. 96–98,117–120.

Hükümeti'nin savunduğu kavram: “Milliyetçi güç ve organların sol ve komünizm tehlikesine karşılık bir birliklilik kurması ile devlet ve milletin bu tehlikelere karşı direncinin artırılması” olmuştur.

Amaç olarak her ne kadar komünizm tehlikesi esas tehdit olarak algılsa da kuruluşunun ardından MC Hükümetleri, bir iktidarın yapması gereken yatırımları yapma, istihdam oluşturma ve en önemlisi de ambargo ve Kıbrıs meselelerinde güçlü bir iktidar olma arzusunu taşımışlardır. Ancak ortak politikalarındaki bu güç birlikliliği partilerin kendi politikalarını hükümete yansıtılmalarını engellememiştir.

Partiler çekişmesi yanında öğrenci boykotları, siyasal şiddet ve terör olayları ile de Milliyetçi Cephe yıpratılmak istense de yapılan her seçimin ardından Milliyetçi Cephe'nin ortadan kalkacağı beklentisi, komünizm tehdidi ve CHP'nin iktidar olasılığı karşısında, partilerin iktidara devam demesi ile sonuçsuz kalmıştır. İstenen son, farklı yapıları olan bu partilerin birbirlerini yıpratması ile değil, CHP'nin AP içinden bulduğu muhaliflerin desteklemesiyle verdiği gensoru sonucunda gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda Milliyetçi Cephe, zor şartlarda ve Türk milletinin istediği doğrultuda görev yapmış ve 1970'li yılların koalisyonları içinde en uzun süre dayanması açısından örnek teşkil etmiştir.

Kaynaklar

- Ahmad Feroz (1996) *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul.
- Ahmad Feroz (2002) *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, 2.baskı, Doruk Yayıncılık, İstanbul. s.190.
- Akın Kenan (2000) *Millî Nizam'dan 28 Şubat'a: Olay Adam Erbakan*, Birey Yayınları, İstanbul.
- Akpınar Hakan (2005) *Kurtların Kardeşliği*, Birharf Yayınları, İstanbul.
- Akyol Hüseyin (2011) *Türkiye'de Sağ Örgütler: Bölüne Bölüne İktidar Olmak*, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Alatlı Ertuğrul (2002) *Müdahale: 12Mart 1971 – 12 Eylül 1980* (Yorumsuz), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Albayrak Sadık (1989) *Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı*, Araştırma Yayınları İstanbul.
- Arcaayürek Cüneyt (1985) *Demokrasinin Son Baharı: 1977–1978*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Arcaayürek Cüneyt (1999) *Demokrasi Dönemecinde Üç Adam*, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Arcaayürek Cüneyt (2007) *Çankaya: Gelenler Gidenler*, 5.baskı, Detay Yayıncılık, İstanbul.
- Aslan Murat, Bilge Semih (2009) Türkiye'de 1950–2006 Döneminde Bütçe Gelir-gider Yönetimi Üzerine Ampirik Bir Çalışma: Tek Parti ve Koalisyon Hükümetlerinin Karşılaştırılması, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, cilt 14, sayı 3, s.265–288.

- <http://sablon.sdu.edu.tr/fakulteler/üübf/dergi/files/2009-3-14.pdf>, (Erişim tarihi: 15 Mayıs 2013)
- Ataay Faruk (2007) *12 Mart'tan 12 Eylül'e Kriş Kıskaçındaki Türk Siyaseti ve 1978–1979 CHP Hükümeti*, De Ki Basım Yayım, Ankara.
- Aydoğan Metin (2006) *Küreselleşme ve Siyasi Partiler*, 2.baskı, Umay Yayınları, İzmir.
- Bila Hikmet (1987) *Sosyal Demokrat Süreç İçerisinde CHP ve Sonrası*, 2.baskı Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Bila Hikmet (1999) *CHP: 1919–1999*, 2.baskı, Doğan Kitapçılık, İstanbul.
- Bilgiç Sadettin (1998) *Hatıralar*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- Birand Mehmet Ali, Düandar, Can, aplı, Bülent (2008) *12 Mart: İbtılalin Pençesinde Demokrasi*, 9.baskı, İmge Yayınları, Ankara.
- Bora Tanıl (2012) Türk Sağı: Siyasal Düşünce Tarihi Açısından Bir ereve Denemesi, *Türk Sağı: Mıtlar, Fetışler, Düşman İmgeleri*, Der. İnci Özkan Kerestecioğlu - Güven Gürkan Öztan, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Bozbeyli Ferruh (2009) *Yalnız Demokrat*, Hazırlayan İhsan Dağı – Fatih Uğur, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Bozkır Gürcan (1996–1997) Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun Siyasi Kişiliği, *ağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 6–7, s.227–262.
- http://kisi.deu.edu.tr/userweb/gurcan.bozkir/Prof_Dr_%20Turhan%20Feyzio%20C4%9Flu'nun%20Siyasi%20%20Ki%20C5%9Fili%20C4%9Ficilt2_sayi6-7_gurcan_bozkir.pdf, (Erişim tarihi:02 Mayıs 2013)
- Cebeci Yüksel (1980) *Demirel: Silahların Gölgesinde*, Ufuk Matbaası, İstanbul.
- Cem İsmail (2009) *Tarih Açısından 12 Mart: Nedenleri, Yapısı, Sonuçları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Cem İsmail (2010) *Siyaset Yazıları: 1975–1980 Türkiye'si*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Cizre Ümit (2002) *AP-Ordu İlişkileri: Bir İkilemin Anatomisi*, 2.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Coşkun Süleyman (1995) *Türkiye'de Politika: 1920–1995*, Cem Yayınevi İstanbul.
- Cumhuriyet Gazetesi; 24.05.1974, 14.03.1975, 18.03.1975, 04.07.1975, 20.09.1976, 14.02.1977, 02.03.1977, 04.03.1977, 08.03.1977, 24.03.1977, 25.03.1977, 08.07.1977, 09.07.1977, 13.07.1977, tarihli sayılar.
- elik Abdullah, ,Alkanat şuayip (2006) Sivil Toplum Örgütlerinin Siyasi İktidarı Etkileme Yöntemleri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt 16, sayı 2, s.215–226.
- orumlu Tufan (1975) *Büyük Türkiye'ye Doğru Erbakan Olayı: Batılın Korktuğu Adam*, Selamet Yayınları, İstanbul.
- Darendelioğlu İlhan (1977) *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, 3.baskı Toker Yayınları, İstanbul.
- Demirel Süleyman (1976) *1975'ten 1976'ya: Türkiye'nin Siyasal Görünüşü*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.

- Demirel Tanel (2001) 12 Eylül'e Doğru Ordu ve Demokrasi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 56, sayı 4, Ankara, s.44–75.
- Demirel Tanel (2008) Türkiye’de Siyasal Liderler ve Demokrasi: Bir Kitabın Düşündürdükleri, *AÜHFY Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan*, cilt 1, Der. Serap Yazıcı vd., Yetkin Yayınları, Ankara. s.137–156.
- Demirhan Çetin (1989) *Milli Nizam’dan Refah’a: Erbakan Nereye Koşuyor?*, Tempo Kitapları, İstanbul.
- Demokrasinin 50 yılı (1996) 1945–1995, II. cilt, yayın müdürü. Hakkı Devrim, Aydın Kitaplar, İstanbul.
- Dilligil Turhan (1983) *Adaletten Mektuplar: 27 Mayıs’tan 12 Eylül’e*, Adalet Yayınları İstanbul.
- Duman Doğan (1999) *Demokrasi Sürecinde Türkiye’de İslâmcılık*, 2.baskı, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir.
- Ecevit Bülent (2008) *Umut Yılı 1977*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Ecevit Bülent (2008) *Ecevit’in Açıklamaları 1976*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Kılıç Ecevit (2010) *Özel Harp Dairesi*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Emre Süleyman Arif (2002) *Siyasette 35 Yıl*, cilt: II-III, Keşif Yayınları, İstanbul.
- Ergüder Üstün (2000) Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri, *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Haz. Ersin Kalaycıoğlu-Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul. s.285–308.
- Esmer Gülsüm Tütüncü (2006) *Türk Siyasal Yaşamında Ortanın Solu*, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları Antalya.
- Findley Carter V. (2012) *Modern Türkiye Tarihi: İslâm, Milliyetçilik ve Modernlik*, Çev. Güneş Ayas, 2.baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Gevgilili Ali (1981) *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Günel Erdoğan (2009) *Türkiye’de Demokrasi’nin Yüzyıllık Serüveni (1908–208)*, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- Heper Metin (1982) Türkiye’nin Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri’nin Yeri, *Seba L. Meruy’a Armağan*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, cilt 2, yayın no:500, Ankara. s.387–400.
- Hürriyet Gazetesi; 17.05.1974, 07.11.1974, 08.11.1974, 18.11.1974, 06.02.1975, 13.02.1975, 14.03.1975, 07.04.1975, 11.07.1975, 13.07.1975, 01.08.1975, 09.09.1975 tarihli sayılar.
- İnan Kamran (1995) *Siyasetin İçinden*, 2.baskı, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Kabacalı Alpay (1977) *1977 Yılında Sağ Basın Ne Dedi*, Derinlik Yayınları, İstanbul.
- Kabacalı Alpay (2007) *Türkiye’de Gençlik Hareketleri*, 2.baskı, Gürer Yayınları, İstanbul.
- Kara Muzaffer Ayhan (2007) *Türk Siyasal Yaşamında Koalisyon*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Karib Zafer (1977) *Siyasi Partiler Beynelmillel Denge Politikası ve Yeni Devrin Eşiğinde MSP*, Çığır Yayınları, İstanbul.

- Keleş Ruşen, Ünsal Artun (1982) *Kent ve Siyasal Şiddet*, AÜSBF Yayınları, Yayın no:507, Ankara.
- Koç Canan, Koç Yıldırım (2008) *DİSK Tarihi Efsane mi Gerçek mi?*, Epos Yayınları, Ankara.
- Koçaş Sadi (1978) 12 Mart Anıları, Tomurcuk Matbaası, İstanbul.
- Koloğlu Orhan (2001) *Kim Bu? Ecevit*, Boyut Yayınları, İstanbul.
- Kongar Emre (1979) *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, 3.baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul.
- Mahiroğulları Adnan (2003) Türkiye'de Sendika - Siyasi Parti İlişkileri, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, sayı 46, s.1-27.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:3, C: Ixx, B: 14, 13 Aralık 1971.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:I, B: 38, 07 Şubat 1974.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:II, B: 64, 27 Mart 1974.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:VI, B: 97, 18 Haziran 1974.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:VII, B: 9, 24 Kasım 1974.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C: XI, B: 65, 12 Nisan 1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C: XIV, B: 16, 26 Kasım 1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C: XIV, B: 32, 24 Aralık 1975.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:XVII, B: 80, 24 Mart 1976.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:XVIII, B: 74, 10 Mart 1976.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:XIV, B: 84, 15 Nisan 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:4, C:XXVI, B:75, 4 Nisan 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 6, 22 Haziran 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 8, 28 Haziran 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 12, 03 Temmuz 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 13, 05 Temmuz 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 21, 21 Temmuz 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 24, 30 Temmuz 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 25, 1 Ağustos 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D: 5, C:1, B: 69, 17 Kasım 1977.
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi , D:5, C:II, B:85, 31 Aralık 1977.
- Milliyet Gazetesi; 16.05.1974, 24.05.1974, 12.11.1974, 13.11.1974, 30.11.1974, 14.12.1974, 17.12.1974, 19.12.1974, 30.12.1974, 08.01.1975, 02.03.1975, 09.03.1975, 10.03.1975, 20.03.1975, 25.04.1975, 04.05.1975, 02.09.1975, 04.09.1975, 13.11.1975, 01.12.1975, 05.12.1975, 09.01.1976, 16.01.1976, 06.02.1976, 08.02.1976, 16.02.1975, 15.02.1976, 16.09.1976, 02.10.1976, 11.12.1976, 24.12.1976, 08.02.1977, 15.02.1977, 16.02.1977, 19.02.1977, 03.04.1977, 05.04.1977, 09.04.1977, 15.04.1977, 18.04.1977, 23.04.1977, 28.04.1977, 04.05.1977, 22.05.1977, 25.05.1977, 15.06.1977, 19.07.1977, 24.07.1977, 06.08.1977, 08.08.1977, 11.08.1977, 17.08.1977, 19.08.1977,

12.09.1977, 09.10.1977, 10.10.1977, 06.11.1977, 08.11.1977, 16.11.1977, 03.12.1977, 22.12.1977, 23.12.1977 tarihli sayılar.

Mumcu Uğur (1993) *Bir Pulsuz Dilekçe*,14.baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Öner Sıtkı (2003) *Halkın Polisi: POL-DER Amları*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Özal Korkut(2010) *Devlet Sırrı*, İstanbul Yakın Plan Yayınları, s.41-44.

Özdemir. Hikmet (1989) Siyasal Tarih (1960–1980), *Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye 1908-1980*, IV. cilt, Ed. Sina Akşin Cem Yayınevi, Ankara, s.191–263

Özdemir Hikmet (2002) 1960-1980 Dönemi, *Türkler*, XVII.cilt, Ed. Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara. s.10–70.

<http://akpulat.net/turkler/Turkler%20Ansiklopedisi%20Cilt%2016-21.rar>, (Erişim tarihi:15 Nisan 2013)

Özgişi Tunca (2012) *Türk Parlamento Tarihinde Cumhuriyet Senatosu*, TBMM Yayınları, Ankara.

Özmen Fazilet Ahu (2011) Alevi Gençliğin Siyasi ve Sosyo-Kültürel Kimlik Mücadelesi-I, *Alternatif Politika*, cilt 3 sayı 1,(Mayıs) s.31–54.

Öznur Hakkı (2000) *Ülkücü Hareket: CKMP'den MHP'ye*, cilt:1, Alternatif Yayınları, Ankara.

Öztürk Osman Metin (1993) *Ordu ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara.

Pope Nicole, Pope Hugh (2004) *Çıplak Türkiye: Modern Türkiye'nin Kısa Tarihi*, Çev. Deniz Öktem, Gelenek Yayınevi, İstanbul.

Resmi Gazete; 17 Mayıs 1975, 10 Şubat 1977 tarihli sayılar.

Ruscuklu Bülent (2008) *Demokrat Partiden 12 Eylül'e*, Alfa Yayınları, İstanbul.

Sarıbay Ali Yaşar (1985) *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası: Milli Selamet Partisi Örneği Olayı*, Alan Yayıncılık, İstanbul.

Sarıbay Ali Yaşar (2005) Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, 2.baskı, VI. cilt İslâmcılık, Ed. Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, s.576–590.

Sayarı Sabri (1980) *Parlamente Demokrasilerde Koalisyon Hükümetleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Tekin Arslan (2011) *Alparslan Türkeş ve Liderlik*, Berikan Yayınları, Ankara.

Tezcan Mahmut (1985) *Eğitim Sosyolojisi*, AÜEBF yayınları no:150, Ankara.

Topuz Hıfzı (2003) *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, 2.baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Tosun Tanju (1999) *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Matbaacılık, İstanbul.

Tunaya Tarık Zafer (1988) *İnsan Derisiyle Kaplı Anayasa*,2.baskı, Arba Yayınları, İstanbul.

Tuncer Acar (1975) *Demirel'in Çizdiği Hedef: Milliyetçi Cephe Birliği*, Karınca Matbaacılık, İzmir.

Tutar Hilmi (2006) *Türk Siyasetinde Sancılı Yıllar*, Bizim Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Türk Hikmet Sami (1979) Nasıl Bir Seçim Sistemi, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, sayı 36, s.39–82.

- Ünsaldı Levent (2008) *Türkiye’de Asker ve Siyaset*, çev. Orçun Türkay, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yalansız Nedim (2006) *Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri (1961–2002)*, Mas Matbaacılık, İstanbul.
- Yalansız Nedim (2012) 27 Mayıs Darbesi Sonrası Celal Bayar ve Eski Demokrat Partililerin Türk Siyasi Hayatına Etkileri, *Turkish Studies*, cilt 7, sayı 3, (Yaz), s.2585-2598.
- <http://www.turkishstudies.net/DergiPdfDetay.aspx?ID=3641>, (Erişim tarihi: 02 Mayıs 2013)
- Yalçın Soner (2012) *Erbakan: Ezgiyet Edilerek Yalnızlığa Yükseltilen Bir Siyasal Liderin Portresi*, 2.baskı, Kırmızı Kedi Yayıncılık, İstanbul.
- Yavuz Hakan (2005) *Modernleşen Müslümanlar*, Çev. Ahmet Yıldız, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yorgancılar Serkan (2012) *Milli Görüş 1969–1980*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- Yurtsever Haluk (2008) *Yükseliş ve Düşüş: Türkiye Solu 1960–1980*, Yordam Kitap, İstanbul.
- Zürcher Eric Jan (2012) *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, 27.baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.